LITERATURA ARTS INFORMACIO

PONT BLAU

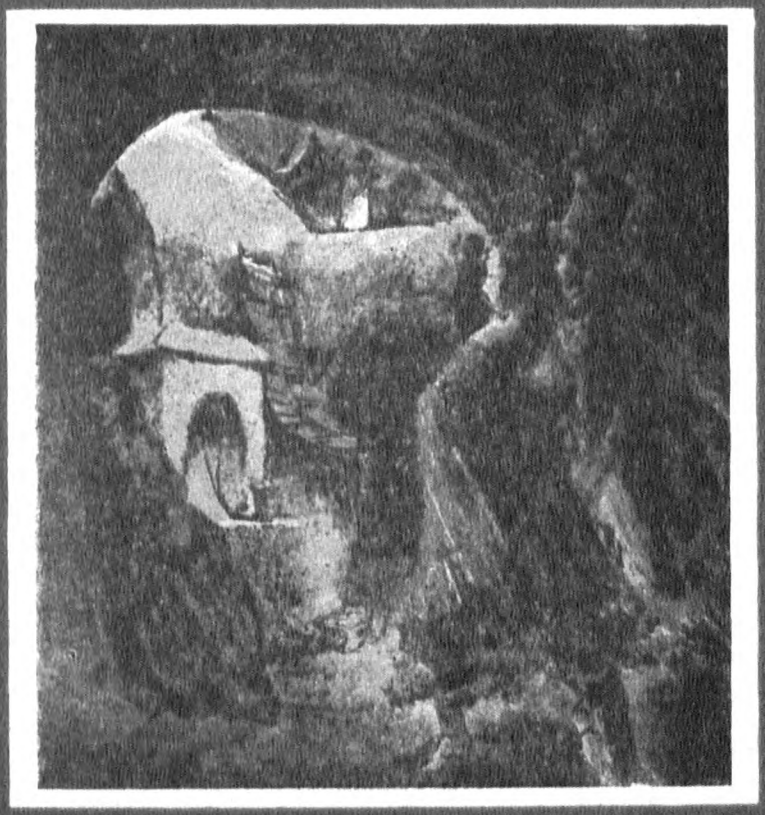

NOVEMBRE
DESEMBRE
1952

Sumari

Reproducció d'una litografia de Martí Bas ..... Portada

Editorial 1

Els cants de treball a Mallorca, II, per Baltasar Samper 2

El poema de l'horta, per Josep Sol 8

Andrina, per Louis Bayle 11

La revelació, per Josep Mascarell 17

Judicis finals, per Joan Fuster 19

Contrapunt, per Agustí Bartra 21

Ulisses, per Adolf Nanot 25

La mà damunt del paper, per Jaume Miravitlles 26

INFORMACIO

Festes catalano-provençals 29

Als escriptors portuguesos 31

Joan Cabot, venecià o català?, per J. Ventura Sureda 31

Els invàlids i els mutilats de guerra 32

Nota de València, per Vicent Peris 33

Crítica de llibres, per B., Ramon Xirau, Pere Calders, Serafí Salort, J. Roure-Torent, J. R. T. i Rafael Tasis 35

L'exposició de Bartolí, per J. M. G. B. 41

Un triomf de J. M. Giménez Botey, per Manuel Andujar 42

De l'actual descobriment arqueològic de Palenque, per Joan Giménez . 44

Noticies de Lletres i Arts Plàstiques, i Diverses .....39, 43 i 47

Illustracions, reproduccions i vinyetes de Bartolí, Joan Giménez, Joan Junyer, J. Narro i J. M. Giménez Botey.

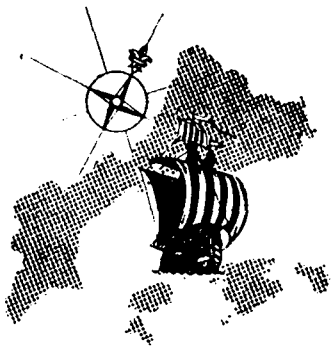

La persecució de la llengua catalana és un fet insòlit en la història de les nacionalitats oprimides. Es un cas típicament espanyol. Podríem retreure un munt d'exemples de nacions sotmeses, vexades políticament i arruïnades econòmicament, la llengua de les quals ha estat sempre respectada per l'opressor. Els espanyols tenen idea clara de la follia i la injustícia d'aqueixa persecució, i per això un representant franquista a la UNESCO ha negat desvergonyidament que existís.

El govern franquista, per dissimular-la, autoritza i estimula certs actes de fingida simpatia a la llengua catalana. Periòdics de Madrid li dediquen números especials, en els quals la literatura catalana és tractada com un cas de curiós folklore. A Madrid organitzen una setmana verdagueriana. Després del Congrés de Poesia de Segovia, el falangista Dionisio Ridruejo —que no vol deixar-se perdre Catalunya perquè la conquistà amb les armes a la mà— sostè des de les pàgines de La Revista *un diàleg amb Carles Riba en el qual, després de molta retòrica insubstancial, arriba a la conclusió que els catalans tenim dret a fer literatura de creació —només això!— i que hem de ser bilingües. Sembla que alguns escriptors de llengua catalana s'han entendrit davant d'aqueixa política d'atracció; alguns potser sincerament i d'altres obeint a certes pressions de l'ambient. Com que desconeixem la força d'aqueixes pressions, ens abstindrem de jutjar-los, però deixant de banda l'actitud momentània dels escriptors catalans que han caigut en el parany —la qual volem considerar anecdòtica—, hem de dir que una bona acollida a les hipòcrites manifestacions de simpatia dels opressors es un gest perillós perquè donades les circumstàncies, és el camí del bilingüisme, de la minimització de la nostra llengua... Dionisio Ridruejo pregunta quins són els deures de l'escriptor català amb l'idioma castellà que s'ha estès a tot un món. Si quan es va emprendre la colonització d'América no n'hagués estat exclosa la gent de la Corona d'Aragó, probablement ara Ridruejo no tindria motius per a fer aqueixa pregunta.*

Per a nosaltres compten els fets i no les bones paraules. Si els espanyols senten per la llengua catalana la simpatia i el respecte que diuen, han de deixar que l'ensenyament als Països de Llengua Catalana es faci en l'idioma de la terra i no en un idioma forasser i imposat; que el català sigui no solament la llengua familiar, reclosa vergonyosament a les llars, sinó la dels organismes administratius dels nostres Països; que es publiqui lliurement premsa catalana; que l'edició de llibres en català no quedi reduïda a les novel.letes i versos —prèviamente passats per la censura—... En fi; que deixin de tractar el català con una curiositat folklòrica, i que es decideixin a considerar que el català és la nostra única llengua. Imposar-nos-en una altra és un acte de violència que es poden permetre perquè, com recorda Ridruejo molt oportunament, van entrar a la nostra terra por la força de les armes; però si ara, després de catorze anys d'ocupació, han de seguir aqueixa política d'afalagament i han de mentir a la UNESCO, és perquè la violència no ha estat prou per a sotmetre l'esperit català.

ELS CANTS DE TREBALL A MALLORCA

II

Totes aquestes pràctiques, dèiem, palesen que hi ha una íntima unió entre cant i treball. La naturalesa d'aquesta unió, en la qual s'estableix una ferma interdependència dels dos elements, es pot deduir també d' un altre ordre de fets. Es obvi que donada la singularitat dels documents als quals ens estem referint, ens hauria interessat sobretot recollir-los sempre al camp, als llocs mateixos on espontàniament apareixen: hauríem volgut gravar cada peça en el moment oportú, sense haver de forçar el cantaire a que l'executés, sense interrompre el seu treball, i fins, si haguéssim pogut arribar a tant, evitant que s'adonés de la nostra presència. Calgué, però, renunciar, almenys en bona part, a tan temptadores adquisicions. Es veritat que un nombre considerable de tonades foren registrades al camp, aconseguint que els cantaires deixessin per uns moments llurs tasques i vinguessin a cantar davant el fonògraf; però la major part de documents hagueren d' ésser recollits a les cases dels camperols, de vetllada o en dies de festa. No ens resignàvem sense recança a aquesta solució, car sabiem prou bé que les *reproduccions* dels cants que així adquiríem mai no podien tenir la mateixa valor de les peces originals. Fins les versions que obteníem quan els treballadors, interrompent la feina, s'acostaven a l'aparell disposats, obeint les nostres exhortacions, a *seguir cantant*, hem de confessar que rarament conservaven en tots llurs aspectes les qualitats de les que podiem escoltar als mateixos individus quan, darrera l'arada o enmig de l'era, es posaven a cantar amb tota naturalitat i sense cap preocupació. Amb tot, essent per al cantaire força más planer repetir —encara que fos fora del treball— la tonada que pocs segons abans havia cantat, i que estava cantant tot el dia, sempre hi havia en aquesta reproducció més veritat i més espontaneïtat que en les que ens havien de donar, forçats pels nostres precs, dins la casa i en fred. Aquest era, però, en la práctica, l' únic procediment viable. Al camp tot havia d'ésser fet amb pressa i angúnies. Si el treballador estava llogat, no podiem fer-li perdre massa temps, i si treballava per compte propi, també li recava interrompre la seva ocupació. Si haguéssim disposat aleshores dels moderns aparells portàtils de gravació elèctrica, podríem haver obtingut al camp una copiosa documentació amb un noranta per cent de les condicions desitjades per nosaltres, però en aquella època no podiem recórrer més que als fonògrafs, que si bé ens prestaren excel.lents serveis, tenien un abast limitat i no permetien treballar amb els refinaments d' avui. Ara bé; el nostre treball de replega a les cases dels camperols fou sempre més o menys entrebancat per les circumstàncies següents: primerament, la resistència obstinada de tots els individus a cantar. Aquesta resistència és cosa corrent i hom la té sempre descomptada. Es timidesa i és desconfiança també, ja que en la majoria dels casos, la persona a la qual hom demana que es posi a cantar velles cançons no accepta fàcilment que això puqui ésser interessant i tem que hom vulgui fer burla d' ella. Però en el cas que ens ocupa ens adonàvem que entraven matisos nous. Era molt rar que de bon principi el camperol invitat a cantar no es negués rodonament. Si per sort simpatitzava amb nosaltres, o bé, compromès per alguna influència que ha-

guéssim fet intervenir, es creia obligat a complaure'ns, s'excusava amb bones paraules i recorria a arguments que moltes i moltes vegades escoltàrem. Aquestes tonades, ens deia, no poden ésser cantades dins la casa i sense objecte; això seria una cosa molt anormal; els veïns riurien del fet i pensarien si un hom no s'hauria begut el seny. I seguidament ens invitava a anar al lloc on ell tenia la seva ocupació; allà cantava de sol a sol i podríem escoltar-lo tant com ens plagués.

No sempre podiem vèncer els escrúpols dels nostres oponents. I volem fer observar ara que aquests escrúpols no ens semblaren mai comparables a les excuses que la timidesa o la desconfiança habituals feien inventar a altres informants. Pensem que tenien uns altres fonaments. No arribarem a afirmar que en la consciència d' aquells camperols es definís clarament la temença de fer una cosa indeguda o cometre un mancament si es posaven a cantar sense que la realització del treball ho justifiqués; però la recança amb què deien: "això és fora lloc, fora lloc", denunciava un vague recel que qui sap de quins replecs obscurs de l'esperit podia venir. Quan, finalment, les nostres bones raons s'imposaven a aquesta repugnància —sempre més forta en la gent vella que no pas en la jove, més despreocupada o més despresa ja de prejudicis— freqüentment es presentaven altres inconvenients. Sovint succeïa que quan la persona que ja teníem ben disposada a cantar ho intentava, no recordava les tonades, les confonia o les mesclava. Li demanàvem, per exemple, la tonada de batre i cantava la de llaurar. Si gosàvem advertir-lo, ni que fos molt discretament, del seu error, provocàvem encara més confusió o bé feriem l'amor propi del cantaire; i per això, en trobar-nos en aquests casos, optàvem per no fer cap objecció i gravar tot el que fos cantat, a reserva de classificar-ho més tard nosaltres. Però les sessions que començaven així no solien acabar bé. El cantaire, tard o d'hora, s'adonava de la falla i no sentint-se satisfet del seu cant, una mica vexat, una mica indignat, trencava en sec la sessió i ja no hi havia res a fer. Sortosament, trobàrem una fórmula que ens ajudà moltes vegades a resoldre aquest problema. Ens havia estat assenyalat a Manacor com un bon "cantador" un home, ja d'edat madura, pagès ben acomodat, però que sempre havia treballat a les seves terres. Ens trobàrem amb una persona extremadament agradable i molt culta, que tot seguit comprengué l'interès i l'abast del nostre treball. Concertada una entrevista, anàrem a casa seva, instal.làrem el fonògraf i ens disposàrem a arreplegar una bona collita. El nostre amic, amb molt d'encert, ens demanà que li deixéssim assajar una mica cada tonada abans de registrar-la amb el nostre aparell, i no cal dir que la idea ens semblà excel.lent; això mateix acostumàvem proposar nosaltres a tots els cantaires. Ell, ben confiat i ben disposat i content de contribuir a la nostra replega, no comptava amb la misteriosa pertorbació. Més caute que altres, procurava refer mentalment el cant abans d'entonar-lo, i el cant es refusava a precisar-se, prou ho endevinàvem. Aleshores, confús, però amb una senzillesa encisadora, ens digué: 'Pentura vos ne riureu de mi, però... veniu!" Ens féu sortir amb ell i ens portà a l'hort de casa seva. La tonada que ell volia cantar era la d'etsacaiar (tallar els branquillons secs dels arbres, particularment dels ametllers; més endavant ens ocuparem d'aquesta tonada). Cercà les tisores amb les quals s'executa aquesta feina, es col.locà sota un arbre i començà a fer-les sonar amb el soroll característic del tallar. Sense cap vacil.lació, molt naturalment, cantà tot seguit una esplèndida tonada que ens donàrem pressa a registrar allà mateix. Seguidament, agafà un bastó i, com si fos una arada, simulà amb ell el gest de llaurar, caminà durant uns instants, i el cant no es féu esperar. Així, aplicant com convenia a cada cas aquests innocents artificis, poquérem seguir registrant sense incidents ni dificultats les altres tonades. No mancà el comentari esperat: "Què douen dir es veïnats que em senten?", però fet per aquest excepcional cantaire amb despreocupació i certa ironia. Per la nostra banda, aprofitàrem bé aquesta experiència i des d'aquell dia proposàrem a tots els que es prestaven al nostre requeriment que, per tal d'assajar les tonades abans de registrar-les, agafessin, si era possible, els propis estris de treball i fessin els gestos i moviments característics. En general, veiérem que això plaïa als nostres informants i que ho trobaven molt natural i conseqüent.

No se'ns amaga que aquests aspectes de la nostra relació poden semblar una mica puerils. Nosaltres reportem els fets tal*ment* com es produïren. Els que acabem de referir, hem dit que els observàrem *sovint*, i ja resta precisat així que no generalitzem; en constatar, però, que es repetien freqüentment, no podiem considerar-los excepcionals, i per això els esmentem.

Una altra tonada, la de ventar, sembla que hauria de completar normalment el grup de què ens estem ocupant: llaurar, segar, batre. L'operació de ventar és complementària del batre: quan les tiges estan trossejades i les espigues desfetes, els treballadors, servint-se d'unes llargues forques de fusta, aixequen en l'aire el blat batut; damunt llurs caps apareix, a intervals regulars, un núvol daurat que el vent desfà, desplaçant la palla i deixant net el gra, que, a petites ruixades intermitents, torna caure al mateix lloc. Segons les informacions recollides, els passos dels treballadors i el brandar de les forques se subjecten a ritmes precisos i, conseqüentment, les tonades corresponents a aquesta tasca presenten fórmules persistents de ritme i mesura. Les melodies apareixen fixades

en realitzacions invariables que, almenys en els casos observats, el cantaire repetia amb exactitud. Així, caldria admetre que la tonada de ventar es diferencia fonamentalment de les altres tonades del cicle, en els quals la llibertat ritmica, la impossibilitat d'enquadrar-les dins barres de compàs i la constant variació que presenta la línia melòdica compten entre llurs característiques més remarcables. Es el cas, però, que quan es feren a Mallorca els treballs de recerca, la tonada de ventar no aparegué més que rarament, a pocs llocs, i l'estudi dels escassos documents recollits no autoritza la generalització d'observacions o de conjectures. Semblaria lògic pensar que si arreu de l'illa les tonades de llaurar, segar i batre han persistit, inseparables sempre d'aquestes tasques, la de ventar hauria de formar part del grup a tots els indrets on es troben les altres, conservar la mateixa vitalitat i presentar en la seva estructura i estil característiques semblants o trets que permetessin suposar un origen comú. No essent així, hom es pot preguntar si l'operació anomenada ventar haurà estat practicada antigament en la mateixa forma en què actualment apareix. Si la tècnica d'aquesta operació que ara s'observa hagués estat introduïda en època relativament recent, hom s'explicaria que els cants de ventar que es recolliren ofereixin, considerats segons les normes del nostre sistema musical, una estructura tan regular. Les explicacions dels camperols que els comunicaren donaven a entendre clarament que la mesura de la melodia regulava amb precisió cada moviment del treballor; hauria calgut, però, trobar la tonada de ventar tan estesa com les de llaurar, segar i batre i recollir arreu i coincidents les explicacions esmentades per a poder comprovar un fet general tan clar i evident com en el cas d'aquestes tres tonades.

Cal dir que aquest i altres problemes que es presentaren en ésser fet un primer estudi dels materials recollits, podien haver estat resolts si la forçada interrupció dels treballs de l' "Obra del Cançoner Popular de Catalunya" no ens hagués privat de completar, amb posteriors recerques, aquells materials.

Hem esmentat ja la tonada d'*etsecaiar*, bellissim cant, inseparable de la feina que acompanya, la qual hem dit també en què consisteix. Com que el treballador ha d'executar-la enfilat a l'arbre, és sempre una feina perillosa. Algunes de les lletres pròpies d'aquest cant al.ludeixen el perill en què es troba constantment l'*estsecaiador*. Per exemple:

Vida d'etsecaiador
és una vida juguera; (lleugera)
però de cada hora espera
per ell s'Extremunció.

Es del mateix estil que la d'*etsecaiar* la tonada anomenada de "collir oliva", expressió que en aquest cas es refereix a la tasca de collir olives verdes. Per a realitzar-la els treballadors han d'enfilar-se també als arbres, com per *etsecaiar*, i no manquen entre els textos literaris els que recorden al treballador el perill que el sotja:

M'agrada es coir oliva,
Pero és un art perillós;
germanets, aferrau-vos,
que amb dobbers no compren vida.

Encara aquest mateix estil de cant fou escoltat en algunes ocasions aplicat a la primera operació d'una altra recol.lecció, la de las ametlles. Aquesta operació, executada habitualment per homes, consisteix a fer caure a terra les ametlles colpejant-les amb llargues canyes. En els casos en què pogué ésser recollit el cant aplicat, aquest fou designat com la tonada de "batre metles", però com en el cas de la de "collir oliva", es tractava de la tonada —o millor, l'estil— d'*etsecair*.

Altres cants de treball, ben caracteritzats i vivents arreu, són els de collir figues, tasca que solen executar dones; de menar carro; de tondre (ovelles); de trepitjar (raïms) i de trascolar, que hom pot escoltar durant l'elaboració del vi; de la tafona, que ressona ininterrompudament, de dia i de nit, mentre són premsades les olives, segons una tècnica molt primitiva, per extreure l'oli.

Per diverses circumstàncies no fou possible recollir quantitats iguals, més o menys, d'exemples de cada tonada. La documentació reunida corresponent a les de tondre, trepitjar, trascolar i de la tafona és menys abundosa comparada amb la que hom posseïa de les altres. Per això, en resumir ara les característiques musicals, cal advertir que no ens referirem a aquestes quatre tonades. Quant a les restants, els trets comuns que presenten, observats en un nombre considerable de documents, permeten considerar-les com formant un grup bastant coherent i homogeni.

Ens hem referit ja a una de les particularitats més remarcables d'aquests cants: la llibertat amb què cada executant crea les seves pròpies versions, les quals sense perdre mai el caràcter particular de cada estil, varien infinitament en llurs detalls de realització.

Un altre tret característic és la profusa ornamentació que els cantaires introdueixen, també lliurement i segons llur gust personal i llur voluntat d'embellir més o menys el cant. Els elements d'aquesta ornamentació són principalment apoiatures, mordents, brodadures i grupets diversos i melismes, de vegades molt prolongats, executat tot amb agilitat i netedat prodigioses.

Generalment el cant i cada represa —en particular les tonades de batre— s'inicien amb una vocalització, molt ornamentada, sobre les exclamacions ah, ai, o bé sobre articulacions capritxoses de vocals, com e, ie, iei, etc. Entre els versos del text que hom aplica, generalment una quarteta, són intercalades també

CANÇÓ DE LLAURAR

Lento. Librement.

(i) Com vaig nei - xer vaig te - nir

(i) veñ-tu-ra que em ba - ti - a - ren; (i) em pe-rò més me

tan - ca - ren (i) de ton a - mor pos - se ir.

CANÇÓ DE SEGAR

Animato. Librement.

-Se - ga - dor, bon se - ga - dor, quan - tes gar - bes has

se - ga - des? -- (i) L'a - mo, jo no els he con - ta - des; l'a - mo, jo

no els he con - ta des, no he ar - ri - bat a ca - va - ió.

CANÇÓ DE BATRE

Moderato. Librement.

Si no fos pés car - re - tó qui va dar - re - ra darre - ra,

(recit.)

Ah! (i) no hi hau - ri - a cap so - me - ra, (i) cap so - me - ra,

(recit.)

qui ba - tés un ca - va - ió (i) qui ba - tés un ca - va - ió.

aquestes vocalitzacions, sense seguir un ordre rigorós, a voluntat del cantaire. Sovint apareixen portaments. Habitualment i llevat dels casos particulars esmentats, en què convé baixar el to, els cants de treball són executats en tessitura molt aguda.

Tant la sorprenent aptitud dels cantaires per a executar amb perfecció els ornaments, com el domini que palesen dels diversos estils, podrien explicar-se per l'existència d'una particular escola de cant, de molt vella tradició a l'illa, dins la qual s'eduquen i desenrotllen llurs facultats els camperols mallorquins des de llur infantesa. Els petits senten cantar els pares, els germans majors, els veïns; quan ja de bona hora els joves comencen a treballar, tenen l'estímul dels companys; els cants de treball són el pa de cada dia, hom diria que constitueixen la peculiar atmosfera de la pagesia mallorquina. No és, doncs, estrany que els que la respiren des de llur naixença assimilin fàcilment totes les seves particularitats. Hom s'explica igualment que fins les dones, encara que en general no practiquin els treballs propis dels homes, sàpiguen també cantar les tonades de treball.

Hom pot observar certes semblances entre els cants de treball mallorquins i el *cante jondo* i flamenc, tan estesos a les comarques andaluses. Són, per exemple, trets comuns: el caràcter d'improvisació que té sempre l'execució d'un cant; l'abundor dels ornaments, desplegats sovint en llargs melismes; els portaments; la intercalació d'exclamacions, ah, al, que solen presentar-se en forma de vocalitzacions prolongades. En alguns casos es troben també en els cants mallorquins repeticions insistents d'una nota i en llurs melismes intervals més petits que el semitò. Finalment, tant els cantaires mallorquins com els andalusos mostren la mateixa aptitud per executar amb agilitat i precisió meravelloses les més complicades fórmules ornamentals; podríem creure que ambdues "escoles" de cant tenen els mateixos fonaments.

Ens limitem a esmentar només aquestes coincidències, com ens limitem igualment a enumerar particularitats musicals sense voler analitzar-les, car aquestes notes no pretenen ésser un estudi, en cap sentit, sinó una informació sumària.

Hem al.ludit el parentiu entre els cants de treball de Mallorca i el *cante jondo* i flamenc. Acceptant la hipòtesi que senyala la invasió i dominació musulmana com un dels principals factors que contribuïren al desenrotllament de la música popular andalusa, és lògic suposar que els cants de treball mallorquins són també herència dels sarraïns establerts a l'illa fins al segle XIII, la influència dels quals no és de creure que fos trencada en sec per la conquesta de Jaume I. Així podríem admetre que ambdues branques s'han desenrotllat independentment, amb personalitat pròpia cadascuna, sense, però, que això exclogui la possibilitat d'alguna influència del cant andalús sobre el mallorquí que pogués haver-se produït en època relativament recent. Sovint, durant els nostres treballs de recerca, ens cridà l'atenció el fet que molts dels camperols que ens comunicaven tonades de treball mostraven gran facilitat per imitar el cant flamenc. El coneixement que d'aquest gènere pogués tenir la pagesia de Mallorca —a part el que hagin facilitat els mitjans moderns de difusió de la música— sembla que podría venir del temps en què els joves mallorquins començaren a sortir de l'illa, temporalment, per anar a fer el servei militar a diferents indrets de la peninsula. Tots els que residissin a llocs on el *cante jondo* i el flamenc estessin en voga, cal suposar que havien d'assimilar ràpidament aquests estils, en els quals podien trobar aspectes que els evoquessin vivament les tonades de treball que estaven habituats a escoltar i cantar. De tornada a Mallorca, poden haver estat el conducte per on primerament s'introduïssin influències; i encara que no creiem que aquestes influències hagin afectat essencialment el conjunt dels cants mallorquins, observàrem un cas l'existéncia del qual obliga a tenir un compte la possibilitat de suggestions trameses de la península: molts dels exemples recollits de la tonada de collir figues hom podria creure que són variants d'un estil de cant flamenc, precisament del *fandanguillo*. Llevat d'aquest cas, donat el caràcter particular que conserven els altres cants, no creiem que hom pugui considerar-los influïts perquè es presentin en ells elements i fórmules que apareixen també en el cant andalús.

Dins Mallorca conviu amb els cants de treball un altre repertori molt extens i de caràcter distint. Canten els estols de treballadors, gent jove en general, dedicats a collir olives (olives madures que hom recull de terra quan han caigut dels arbres), ametlles, etc.; els grups que s'aplequen a les cases per "escloveiar" ametlles, "triar bessó", 'fer llatre"; les noies —les atlotes— brodadores que es reuneixen als tallers de brodats; les dones feinejant dins les cases, etc. Les cançons, però, que hom pot escoltar tenen melodies construïdes segons les normes habituals del nostre sistema, mesurades amb precisió i que són repetides regularment a cada represa. En un cas particular, amb tot, l'estil dels cants de treball sembla haver-se introduït en l'altre camp: en alguns llocs, en efecte, foren recollides cançons de bressol amb totes les caracteristiques de les tonades de treball. Cal assenyalar també una particularitat que hom pot atribuir a la influència dels cants de treball: el costum, molt estès a Mallorca, d'afeigir a qualsevulla melodia que hom canti ornaments a gust del cantaire. L'execució d'aquests ornaments, que suposa sempre una gran agilitat, és designada a l'illa amb l'expressió "galetjar sa veu".

Si els fets folklòrics no es produeixen fortuïtament; si en executar-los els actors obren d'acord amb alguna convicció o atribueixen alguna eficàcia a l'acompliment; si, en fi, hom admet llum "caràcter funcional" —i sembla fora de discussió que cal admetre'l—, hom resta sorprès de la desproporció entre la vitalitat i la importància de tot aquest "sistema" tan elaborat que formen els cants de treball mallorquins i llur restringida funció actual.

Hem vist com les tonades de llaurar, segar i batre afecten el "tempo" i l'ordre de les respectives tasques, i com la de ventar imposa, almenys als llocs on fou trobada, un ritme rigorós a l'operació; les lletres pròpies de les tonades d'etsecaiar, collir olives verdes i menar carro esmenten el perill que aquests treballs comporten i recorden al treballador que es troba constantment exposat a un accident; hi ha també lletres que descriuen la manera de realizar l'operació a què es refereixen, com per recordar al que l'executa la bona norma, o ensenyar l'aprenent. Aquests aspectes, doncs, i altres de significació semblant, expliquen i justifiquen en part actualment l'associació dels cants amb les activitats a què van lligats. També voldria explicar-la, superficialment, la interpretació que no concediria al cant altra significació que la de simple esplai o entreteniment que ajuda a suportar millor la feixuguesa i la monotonia del treball. Es innegable, però, que aquesta interpretació i les explicacions abans enumerades fan precisament més patent la desproporció que més amunt hem esmentat. I si avui en dia no pot ésser atribuïda als cants de què ens ocupen una funció transcendental, és lícit, sembla, pensar que no sempre haurà estat així i que probablement ens trobem davant un cas de decadència i extinció, d'una funció primera i esencial, que al seu temps devia aparèixer ben harmonitzada amb una mentalitat i un gènere de vida molt diferents dels actuals.

Quan l'*etsecaiador* d'avui canta que "de cada hora espera per ell s'Extremunció", i el treballador que cull olives dalt de l'arbre es mostra agradat de la tasca, però no oblida que "és un art perillós", i el carreter, posant-se al lloc d'algú que ha sofert un greu accident, canta: "si em veig a tornar menar carro, i no crec que puga...", es recorden a ells mateixos el perill i això pot contribuir a evitar distraccions o excés de confiança, sovint de conseqüències greus. Seria possible, però, que en altre temps el cant hagués estat aplicat a una intenció de molt més abast: a conjurar aquest perill, a dominar-lo i allunyar-lo.

El cant del llaurador contemporani nostre obeeix probablement a una convicció, a un imperatiu que no raona el seu manament però obliga per la força irresistible i el prestigi del costum profundament incrustat. Accidentalment, en moments determinats, ja hem vist que pot ésser utilitzat per influir les condicions del treball. Potser, però, els llunyans predecessors d'aquest llaurador han cantat amb una altra convicció, ben clarament definida, adreçant-se als esperits propicis que tornarien generosa la terra llaurada i vetllarien la germinació i la feliç eclosió de les llavors escampades.

No cal multiplicar els exemples. La nostra conclusió és que dins aquest ordre de conjectures, i tenint en compte tots els antecedents que hem anat esmentant, podríem veure en els actuals cants de treball de Mallorca una sobrevivència de pràctiques màgiques. L'antiga substància essencial dels actes s'ha esvaït —qui sap si no del tot— però han persistit les fórmules externes; i aquesta projecció en el temps no és massa sorprenent si hom pensa en la força immensa de l'element que l'ha impulsat.

"Molt lluny en el passat —escriu Combarieu (*Història de la Música*)— tan enrera com sigui possible remuntar vers la nit dels orígens, apareix un fet universal, profund, revelador de la naturalesa de l'home, que és, abans que tot, un ésser de fe, d'imaginació i de sentiment: és l'ús de *l'encantament màgic*."

L'home antic, davant l'espectacle del món i de la vida, ha passat de l'admiració de les forces misterioses que impressionaven la seva imaginació i els seus sentits, al desig de conèixer-les, d'utilitzar-les, de dominar-les. El cant màgic és el mitjà que ha trobat per actuar d'acord amb aquests dalers, atribuint-li una eficàcia suprema.

"La màgia —afegeix Combarieu— té força figures, crea imatges, mescla o crema substàncies diverses; té gestos particulars, filtres: però sense el cant que els acompanya, els mitjans que posa en acció serien sense virtut; amb el cant, no hi ha res que els pugui resistir. Aquesta creença es lliga a una idea primordial: essent la veu humana reveladora (més directament encara que la mirada) dels estats de l'ànima, els primitius l'han considerada com un gran poder misteriós."

La fe en aquest "gran poder" del cant, originada en la màgia, es manté universalment i amb aspectes diversos, en tots els temps, i la conservem encara nosaltres mateixos. Molts elements de les litúrgies modernes tenen llurs correspondències en les antigues, directament eixides de la màgia. ¿Què tindria, doncs, de sorprenent que en els usos de la pagesia mallorquina, singularment conservadora i aferrada a les tradicions, el record d'un ritual en altre temps prestigiós i solemne perdurés en els cants de treball que recollirem, desprovèits ja de llur antic poder, o qui sap si conservant encara secretes eficàcies indestriables per a nosaltres, observadors profans?

Baltasar SAMPER

EL POEMA DE L'HORTA

L'HORTA TRANSFIGURADA.— Aquest dies m'ha agradat l'horta més que mai. Sota la lleu nuvolada, la llum era tota una altra i el paisatge sencer harmonitzava més amb el meu estat d'esperit. Ja que, de fa dies, la meva ànima no coneix la bonança i cerca debades la calma.

Per això em plaïa, ara, el cel ennuvolat que embolcallava l'horitzó i ho feia tot més intim.Caminava jo ombrivolament, i, com una perspectiva de so, sentia el continu fluir de les aigües de les regadores, sèquies i canals. Els pensaments greus muntaven del més profund de mi mateix, i, en veure al lluny un xiprer altíssim i solitari, em semblava sentir en l'aire bafarades de tomba. Em vaig acostar al xiprer, que inclinava la cima de la seva flama sota el vent, balbucejant els versos de Poe: "Per una avinguda de xiprers titànica, caminava sol amb la meva ànima..." Aleshores —qui ho hauria dit en tals paratges?—, em va semblar sentir el grallar d'un corb. El vaig cercar en l'aire, però no el vaig veure. Era només el record dels corbs de l'alta muntanya, volant sobre les carronyes? El cert és que el grallar sinistre no em deixava.

Vaig seguir caminant, pensatiu. I, de cop, em vaig adonar que tot, al meu entorn, canviava. La marinada, que bufava adés ben viva, esdevingué impetuosa. Els núvols desaparegueren ràpidament. I arreu on em girés, veia somriure la terra. Em trobava davant d'una planúria extensissima, tota verda. Allò era un mar de verdor, talment onejaven els blats tendres, les userdes i les trepadelles. I com l'infinit miralleig de l'aigua era el brillar movedis dels forments, com una catifa de vellut.

Com enfonsava la meva mirada, enllà de la plana verda, fins a abastar les vessants blavoses de les muntanyes! Per moments, recobrava la calma. Estenia la mirada al lluny i al meu volt, i tot era una irradiació viva. El vent resseguia les carreteres blanques i perseguia la pols que fugia. Semblaven voler fugir, també, les fulles dels arbres, sota l'escomesa del vent. I les palmeres brandaven les seves branques altes.

Com us diré, però, el brillar i la movedissa de les fulles de les oliveres? Semblaven, totes elles, braços que agitessin branquillons de victòria.

Ara ja caminava ben altrament. El meu pas era decidit. I arreu on el dirigia, em sobtava el perfum de tarongina que embaumava l'aire. I el color alegre i fort dels tarongers, que contrastava amb le puresa de la seva flor delicada, acabava de meravellar el meu esguard entendrit.

L'HORTA DESPRES DE LA PLUJA.—Avui, a l'hora foscant, he caminat per l'horta, encara xopa de la pluja pri-

maveral. Les patateres, jagudes per l'aiguat, es redreçaven. El torongerar era d'un color roent. Pels grans aires, s'aixecaven altes torres de núvols clars. Les muntanyes, al lluny, eren d'un violeta viu, i els xiprers alçaven cel amunt la seva negror entre elles i la plana ver

vell *llaurador*, amb la seva brusa negra. Donava la sensació de caminar més amb el cap que amb els peus, inclinat sobre el bastó. Així, amb pressa, camina fins que troba un reguerol, on s'assegué quan ja estava a punt de caure. Hi reposa una estona. Tot seguit, amb la ra-

da. En el cel més alt, a sol ponent, aparegueren aquells "celatges carminencs" de què ens parla Maragall. I, cap a terra, en la llunyania, es veien tot de serres i serralades cobertes de boirines.

Mentre caminava lentament pels camps, vaig veure passar, per un camí travesser, amb un pas tot atrafegat, un

pidesa d'un jove en el pas, es posa novament a caminar. Es topa amb un altre vell que venia en direcció contrària, igualment vestit, també amb bastó i caminant dificultosament. Li va dir quelcom i, com que pel es veu anava per feina, el deixa plantat, tot i que es veia qu l' altre tenia ganes d'enraonar. Quan va haver fet

una dotzena de passes, però, es va haver de tornar a seure. Només hi resta un moment. De seguida s'aixeca i camina fins que arriba al seu camp. I, un cop allà, s'assegué a la regadora i contempla amb fruïció les *criadilles*.

D'una taula d'alfals sortia una dona jove, amb un feix sota el braç. S'havia adonat de com jo havia seguit el caminar insegur i febrós del vell. Però això quan vaig passar pel seu costat, exclama: "Lo meu pare se moriria si no poguera eixir a l'horta". I jo vaig somriure.

I el sol, amb els seus raigs, féu somriure la plana i les plantes que hi creixien, les muntanyes i les calitges que les embolcallaven, el cel i els núvols que hi havien restat immòbils, la mar i les aus que hi volaven al damunt.

Ben aviat tot queda submergit en la més gran quietud. Ni un alè d'aire movia els tanys alts i forts del forment, ni dels tarongers florits queia un pètal de la preciosa flor; només el perfum de la tarongina, dominant per damunt de totes les sentors de la terra, ho envaïa tot la verdor de les pruneres, dels cirerers i dels albercoquers. Ho dominava tot, però l'or dels tarongers, la blancor immaculada de llur flor i el seu perfum, escampat per les brises marines. Amb tot, trobava, també, ara i adés, alguns xiprers, com posats a posta per a traçar un límit a la seva joia devant de tanta bellesa.

Pel cel corrien les nuvolades primaverals, que es congriaven a les muntanyes. Aquestes tenien, com els núvols, un color gris de plom. A vegades, sorgia, d'entre la nuvolada baixa, un pic de forma cònica truncada, per damunt de tots els altres. El passar veloç de les boires li donava un cert aire d'estampa japonesa.

L'apoteosi d'aquest paisatge fou, però, quan el sol, incidint a través dels núvols, féu brillar cada fulla dels tarongers i tots els pètals de les seves flors, que, molles de la pluja recent, s'irisaven de perles. I, amb això, la serra continuava oculta en la més negra nuvolada. I així que desaparegué el sol, en els tolls llotosos dels xaragalls, els tòtils començaren el seu monòton cant. En passar jo per la vora callaren de cop, i quan ja vaig ser lluny, recomençaren tots a la vegada.

Abans de desaparèixer definitivament, el sol dóna una ullada, sobre una vinya novella. Extensa i plana, ben llaurada, moria a rampeu de la muntanya. Els pàmpols tendres tremolaven a l'embat de la marinada, com pollets a l'hivern, en la seva frevolesa nounada.

I, a guisa d'acomiadament final, em saluda l'alt brollador verd d'uns arbres d'un jardí conventual, que tenien tot de rosers florits aferrats a la soca i enfilant-se per les branques, com si volguessin pujar al cim. De retorn, ja, em mirava els saïzes i els oms, que, amb les fulles, seguien la direcció del vent i dels núvols plujosos. Em mirava també el nuvolets que, immobilitzats en la suprema altitud del cel, encara copsaven una mica de la llum solar, estona ha desapareguda d'aquesta baixa terra...

Josep SOL

APOTEOSI PRIMAVERAL.—Ahir, enllà de la Pobla de Farnals, vaig trobar-me amb un paisatge de gran qualitat. Es a l'acabament, prop de les muntanyes. El terreny, per bé que pla encara, es va elevant a mesura que t'hi acostes. Darrera meu, vora la mar, havia deixat dos pujols pelats, l'un al costat de l'altre. De tant en tant, em girava a mirar-los, en la serenor marina. I, al davant meu, com equilibrant-los, n'hi havia altres dos, també junts i una mica més alts. En la convergència de la corba suau de llurs vessants amb la línia ascendent de la plana, creixien unes oliveres molt velles, de soca retorta, que tenien la fulla més fina del món...

Tota la plana que s'estenia entre les muntanyoles, a llevant i a ponent, i les muntanyes que es dreçaven a tramuntana, era plantada de tarongers. Des que havia sortit del poble, que no feia sinó caminar enmig de llur esponerosa florida. Sovint, entre els tarongers es veia

ANDRINA

per Louis BAYLE

Andrina era el meu univers. L' havia trobada durant un d'aquells viatges que em menaven regularment a l'Androy. Era bella. Mestissa, les gotes de sang antemora que embrunien la seva pell barrejaven a la seva bellesa un esclat estrany, un ritme de dansa salvatge, i del xoc en ella de races diferents li venia per moments un fervor animal de viure i, a d'altres moments, l'enyorança llunyana de no sé quin reialme perdut. Jo amava la seva intel.ligència, el reflex d'una educació occidental damunt el fons onejant de la seva naturalesa mig bàrbara, la seva sensualitat greu i, potser encara més, com pres de vertigen davant de gorgs que la meva raó no podia abastar, el seu poder de destriar a la llinda mateixa del món clar on viviem, la realitat tenebrosa d'un món inconegut. L'endevinava rica d'una doble experiència: la de les coses inmediatament sentides que jo també posseïa, si bé amb menys força que ella, i la que li venia del contacte que havia servat amb les forces originals, que el seu instint prenia a les deus primitives de la seva terra natal, i que les tradicions de la seva tribu li havien potser donat a través de les edats. Més enllà dels signes aparents, descobria les ressonàncies del silenci; es capbussava al cor de l'inconegut. Jo hi entreveia abismes de mort, més recorreguts per onades que la vida mateixa; cercava d'esguardar dins d'aquells abismes, hauria volgut enfonsar-m'hi per conèixer-ne l'abast; però restava pesadament a la superfície de les coses; les fondàries em restaven prohibides; i fora d'allà on jo em movia d'ordinari, tots els espais m'eren tancats.

Feia ja molts mesos que les nostres dues vides s'havien confós en un mateix impuls de passió i, amb tot, mai no la vaig posseir tota sencera. Sempre em fugia un constant secret del seu ésser i, com si jo no hagués tingut cap dret a penetrar dins el cercle màgic dels seus somnis, no em desvelava res del seu univers subterrani. Fugia. En aquells instants trasbalsadors, jo no descobria cap ressò en ella; diria's abandonada per la seva vida interior, i jo tenia aleshores l' esglaiadora impressió de no estrènyer res més que un espectre. Amb tot, l'encantada tard o d'hora es deixondia; un tremolor de la carn, com un oreig sobre una aigua morta, en revelava el retorn de l'ànima; Andrina pertanyia de nou a la terra; el seu riure, el seu esguard retrobaven llur esclat, i jo mai no vaig conèixer un ésser més capaç d'escalf, de tendresa i de passió, més sensible que ella a totes les formes i a tots els reflexos de la vida universal, al gust d'una fruita, al perfum d'una herba. Em vetllava. Em guardava dels perills. Jo escoltava els seus advertiments. "No acompanyis demà Razafindrabé a pescar". L'endemà, Razafindrabé s'ofegava a l'aiguabarreig del Mananar.

Vingué que ens en anàrem més al nord. Ens intal.llàrem a Ambila. Un vespre, a la cabana on, durant setmanes, haviem de viure tots sols vora la remor de la mar, jo no vaig trobar, una altra vegada, sinó l'ombra d'Andrina, però aquest cop la vaig sentir encara más despullada i buida d'ànima que mai. Tornava de pescar, amb les mans coents per la llinya, enlluernat pel mirallelg de l'aigua, atordit encara pel balanceig de la piroga bressolada pel monsó. Una lassitud joiosa m'enravenava els músculs. I mentre esperava aquella vehemència que recompensava tan bé, cada vespre, el esforços de la jornada, no vaig trobar sinó l'absència. Un fantasma m'acollia amb els gestos familiars. Res més que un fantasma. El cos sol responia als reflexes de l'habitud, s' alçava a la llinda, avançava per l'avinguda de mangos, s'asseia a la taula estreta, tastava el peix que jo havia pescat, s'estenia al meu costat en un gran silencia de l'ànima. Era molt tard, aquella nit, i la nostra llàntia encara cremava. Jo esguardava aquell rostre que em somreia darrera els vels invisibles, retenia aquella mà bruna dins la meva, com la d'un infant malalt inconscient del seu mal; restava així, esperant que es desvetllés, més torbat que mai no ho havia estat pels misteriosos raptes d'Andrina.

Fins molt temps després el seu esperit no retornà de l' ombra. Els lligams invisibles d'afluixaven amb esforç, jo endevinava un arrencament dolorós; i, quan ja fou tota retornada, una basarda desacostumada restà presa en el seu esguard. S'arrecerà en mi, amb una ardència apassionada que féu de l'abraçada com un repte a unes forces que al meu torn, malgrat els meus sentits espessos, jo també creia sentir, amenaçadores, obscures i terribles. Un moviment d'ansietat involuntària em féu tremolar. Escoltava Andrina: "T'havia vist venir a mi, deia, molt temps abans de conèixer-te. Acabo de veure com te n'anaves. Caminàvem de costat: jo prenia un camí, tu no em seguies".

Un pes fatal s'abatia damunt meu. Li vaig preguntar: "Per què, doncs, prenies aquell camí?" "He anat devers un cant selvàtic, que pujava del fons de la boscúria..." La llàntia que ens feia llum s'apagà poc després. Tot el món sensible s'aboli al meu entorn. Vaig ésser emportat dins no sé quina onada inconsistent, pres dins el remoli de cercles fluids, mesclat a vides inimaginables.

El dia em despertà. Andrina reposava encara damunt el nostre jaç de bozaka, tranquil·la, lliurada a les delicies de la son. Vaig sortir de la cabana; el vent no havia cessat des de la nit passada; escampava una llum guspirejant sobre les aigües violetes, em llençava al rostre la sorra de la platja, s'enrotllava als troncs rugosos, sacsejava i feia cruixir les palmes dels cocoters, s'enfonsava dins les concavitats dels mango rodons, prestava a tota cosa un frenesí de vida. I al mig de tantes forces verges, un sentiment de solitud extrema m'aclaparà; em vaig sentir estranyament feble i nu davant la mar que mai no m'havia semblat tan inhumana, estiragassat com era pel vent més atapeït i dur que una onada marina. Caminava, i creia destriar en l'aire presències el dia abans encara insospitades, tot un món repugnant de larves a través de les quales jo m'esmunyia com un nedador dins una aigua infestada de meduses. I vaig tornar a veure la mirada esglaiada d'Andrina. Vaig sentir de nou la seva veu sufocada: "He anat devers un cant selvàtic..." Vaig tornar a sentir la mateixa angoixa de la nit.

I a poc a poc fui presa d'un desig de fugir, de pujar encara més al nord, o d'anar al centre de l'illa, de cercar sopluig en el Tampoketsa llòbreg, de retrobar l'Imerina malenconiós, els pobles de rajola vermella, la pau dels arrossars, les dolceses de l'Ikopa; i vaig retornar a la cabana. M'hi esperava Andrina, ja desperta, preparant ja els fruits de l'esmorzar; em somriqué; jo no gosava dir res; ella també callava, deixant en el silenci l'angoixa de la vetlla, i, malgrat haver tingut tots dos la mateixa mortal inquietud, servàrem el nostre neguit per a nosaltres. Mai no en parlàrem, en els dies següents. Volguérem continuar vivint en una ignorància fingida del nostre destí. Ens semblava que el nostre sol mutisme bastaria a dreçar una barrera entre nosaltres i la nostra dissort. Efectivament, dreçà la barrera de l'oblit. Hi ajudà el fet que Andrina no va a tornar a recaure. Semblava purificada de tot el que de sobrenatural covava en ella bandejada del món en tantes vegades s'havia esgarriat. A poc poc ens anàrem descarregant del pes de la fatalitat, al mateix temps que ens sentiem cada vegada más acostats l'un a l'altre; tornàrem a viure en el moment present, trejent de cada hora totes les voluptats, tastant àvidament les joies elementals de l'existència, el repós damunt la sorra blanca, les capbussades en l'aigua transparent dels coralls, la pesca fatigant en la qual Andrina m'acompanyava ara sovint, la collita de fruites, i l'amor.

I arribà que deixà Ambila, sense pressa, àdhuc amb recança de deixar la cabana de ravenala * i de bambú on l'ombra de la dissort havia planat per un instant al damunt nostre, però no la dissort mateixa. I quan jo vaig haver de partir cap a les illes de l'arxipèlag, Andrina m'acompanyà, dins la fastigosa quilla dels vaixells, per tota la meravellosa mar que banya Dzaudzi, Bandoli, Xindini, enfilant-se amb mi pels durs senders de lava del Kartala, arreplegant riallera, per tal d'enriquir els nostres àpats, els bolets dels baobabs, amagats dins l' escorça esponjosa dels grans arbres abatuts, compartint, en fi, la meva vida anjouanenca, a la meva estada d'Ajau, oberta a la llinda mateixa de la selva. I fou aci, en la pau d'un indret tot ple de la joia de viure, que el malfat s'acomplí.

Els meus portadors havien perdut el ritme elàstic de llur marxa. Llurs peus descalços, tan fermis al matí, arrapant-se com peus de cabra a totes les aspreses del sender, relliscaven ara damunt les herbes molles. A cada cent passos canviaven d'espatlla, amb un gest dolorós de lassitud, i l'olor salvatge de les pells suades cobria totes les flaires acostumades d'una selva xopa de pluja. Jo també, massa sacsejat pels homes desacordats, amb l'esquena adolorida dins la cadira del *fitakon* **, tota mullada pel darrer xàfec, no tenia altre desig que arribar aviat a la cabana.

Vaig deixar que el sol es pongués en un cel trist i nuvolós amb franjes blavenques, amb el cor tancat a l'emoció de l'hora, remugant perquè encara faltava fer una llegua en la nit imminent.

Durant tot el dia, ja fos sota les aigües diluvials, ja sota un esclatant sol tropical, la cantarella dels portadors m'havia acompanyat a través de l'illa, en el silenci brunzent de la selva, en els vessants imponents de la muntanya, deixant que a mil passos sota meu s'obrissin els espadats vertiginosos, travessant les aigües torrencials damunt una post oscil·lant, humil, però no humiliat per la grandesa d'aquella terra apassionada. Havíem creuat els camps regulars de sisal, menjats pel sol, sense cap esperança d'ombra en una llegua; havíem travessa: les plantacions de pinyó d'India on s'entortolligaven les riques plantes de vainilla; els ilang-ilang olososos, retorçant en un gest dolorós llurs branques torturades, m'havien ofert per molta estona, durant el meu camí, talment una ofrena patètica, el perfum de llur flors; la selva m'havia pres i reprès deu vegades dins l'esclat de la seva vida verdejant, regalimant de pluja, carregada encara del misteri dels temps primitius. I ara, caminant pels cims despullats

---

* *Planta de Madagascar de gran altura, de forma semblant a una palmera.*

** *Nom comorià del filanzane o palanqui malgatx.*

de l'illa, tornava de Niumakelé amb un pas mes lent. Al fons de la vall d'Ajau, que feia un moment que dominàvem com des d'un vol d'àguila, la cabana s'arrecerava, minúscula, sota els mangos centenaris, ja carregada de nit. Ens calgué, a mi dins la cadira, i, amb mi, afilerant-se com una tropa de formigues, a tota la colla de servidors que feia vuit dies que m' acompanyaven, davallar amb precaució i tentinejant per les senderes esgalabroses, en la fosca de la selva que haviem retrobat per darrer cop, abans de tornar a pujar per l'altra banda del torrent bramulador, per arribar a la fi a la plana oberta i vasta on Andrina m'esperava, a la llinda mateixa.

Els portadors ja menjaven l' arròs. Andrina s'havia recolzat al meu braç, llargament en l'emoció del retorn. Després ens estenguérem en les gandules, sota la veranda oberta a la nit impenetrable, apaivagadora i tèbia. Tot just se sentia el clapoteig metàl.lic dels arbres. Milers de lluernes posaven damunt la fosca pregonesa dels arbres, un belluguig, una *constel.lació d'estrelles dansaires*, que es confonien estranyament, sense que res no en poqués assenyalar el límit, amb les estrelles del cel, serenes, immòbils en l'altura. Una flaire d'ilang-ilang, una sentor de pebre, una olor de canyella, tot ço que la terra elabora en una misteriosa alquimia de perfums, ens arribava en onades lentes, que ens descobrien un secret del pèlag inconegut. Caigué un estel. Nosaltres callàvem. Andrina, amb els peus damunt d'un coixí de pell de bou, em somreia de goig d'amor. I, això no obstant, ara que tot és passat, em sembla, quan ho recordo, que en el seu esguard, massa clavat damunt meu com per cercar en mi empar, ja hi havia una ombra, que en aquell moment no vaig remarcar.

Profundament cansat, jo no deia res. Andrina m'acabava de portar un ponx glaçat de vell rom de Nassi-Bé. Per joc, alçava el meu got a l'altura del llum encès, i la claror groguenca trasmudava en or l'ambre descolorit de la beguda. Però dins aquell or lluent, reia sorneguerament el rostre destroçat del mort que havia descobert, uns dies abans, en un torrent de Patxi.

Davallava llavors vers Ouani, amagada al fons del seu golf. Xàfec rera xàfec durant tot el dia. Aire impregnat d'aigua. Calor enganxosa. Cel oratjós. Pensava en el recer que oferiria la cabana de bambú, en la nou de coco oferta al llindar pel vell Said Zena, en la nit bressolada per les ràfegues marines. Ja venia el capvespre, d'una dolçor fetillera després de l'aspra jornada. El meu abandó, el meu ensopiment, afavorits, per la marxa dels portadors, augmentaven a mesura que queia la nit. Sovint em deixo endur amb plaer per aquell mig abaltiment de l'esperit, després d'hores de fatiga, i tot el que és massa net s'esborra i resta solament la consciència d' ésser al centre d'una esfera on a penes batega la vida mig adormida.

La meva vida no era més que un tremolar, isolada en el seu embocall de boira. Però tot d'una, com esquinçant la coberta protectora, una veu trasmudada, el crit d'esglai d'un moribund, sense cap dubte, pujà del torrent ja entenebrit que la nostra caravana bordejava. Vaig fer deturar la meva cadira, vaig saltar a terra. Tots els portadors em semblaven indiferents i tranquils, i no n'hi havia cap que parés esment a la crida que m'havia desvetllat. "Escolteu", vaig cridar. Però res no venia de baix del torrent, com no fos el soroll de l'aigua damunt de les pedres. I, amb tot, aquell xiscle ressonava encara en les meves oïdes. Em vaig abocar al torrent, vaig esguardar-hi i vaig destriar amb prou feines, dins la fosca creixent, una forma esclafada entre els matolls del fons. Vaig lliscar pel marge seguit per alguns homes fent esllavissar les pedres. Em vaig trobar davant d'una mena de titella trencat, els ulls fits del qual s'obrien, com per a un espectacle d'espant, en una cara sangonosa i verdejant malgrat la negror de la pell. Vaig estar a punt de cridar: reconeixia, en el rostre d'aquell home, com si hagués estat un germà bessó, el rostre d'Andrina, el seu nas, la mateixa boca, ai!, entreoberta i plena de sang. I la sang que la tacava em semblà negra i quallada. Tremolant de basarda, vaig voler ajudar els homes a carregar el cadàver. Vaig restar petrificat i el cor em bategava desordenadament. El cos era ert i fred. "Fa hores i hores que és mort", em vaig dir, "i l'acabo de sentir com cridava!" I tot seguit vaig sentir que, en formular aquest pensament tan extraordinari, reconeixia el prodigi, renunciava a la raó, abandonava per a les forces tenebroses de les quals haviem triomfat des de la nostra partença d' Ambila, i que restarien ara consagrades per mi en llur existència i llur poder. En un altre temps, m'hauria arborat contra aquell fet increïble, o m'hauria acusat de follia per tal de salvaguardar els drets de la raó. Però cal dir-ho: durant tant temps havia anat vorejant, en Andrina, la prèsencia invisible d'un segon món, que avui n'acceptava, quasi bé sense revolta, la manifestació tràgica. Vaig pujar a poc a poc fins a la carretera pel marge costerut del torrent. Estava desfet; no dubtava pas que els espais prohibits de la vida acabaven d' obrir-se per engolir-me en el moment precis.

En el meu got, la mort de Patxi feia lloc a la mort de Sima. Aquella aventura era ja vella, però sense voler em va tornar a la memòria. Em venien molt fàcilment a la memòria, aquell vespre, tota mena d'evocacions malaurades. Aquella morta jo l'havia vista bella i nua sota el seu lambe moll, negada, estesa a la riba del rierol. Les seves companyes gemegaven al voltant. Havia planyut la seva jovenesa i havia volgut assabentar-me de ço que havia passat. L'endemà mateix, car les noves van de pressa a través de la serralada, vaig saber que

no feia gaire que ella havia deixat el seu home i que ell, a Bambao, a l'altre extrem de l'illa, havia anat a trobar el fetiller del poble endut per la seva mortal gelosia, i les potènvies malèfiques havien volat aquell mateix matí, portades pel vent, fins a les muntanyes on era Sima.

Viu també aquell nou-nat de Jiano, ofegat per la seva mare el mateix dia de la naixença en ofrena al geni del dimarts. I el meu beuratge es confonia, en fi, amb la mar de Domoni. Això es remuntava al començament de les pluges. Em trobava en aquest costat de l'illa. L' estació seca s'hi atardava amb un bellugueig de llum. Ni un núvol, ni un oreig; la mar s'estenia clara com un reflex del cel, i les pirogues estretes s'arriscaven fins a l'horitzó. Un navili, carregat de veles, es deixava, gronxar, una milla mar endins, al ritme mandrós de les febles onades. El seu armador el volia descarregar, el vell Axmid s'hi negava, dient que li calia cridar amb la seva trompa marina els piroguers escampats, i el fetiller de la mar li bufava a l'orella que els deixés pescar. Sentia encara la discussió dels dos homes, la gasiveria del comerciant, l' entestament del mariner: "Si Baku-Xaribú s'enfada, perdràs el teu vaixell!" A la fi, l'avaricia triomfà. Però el ressò de la trompa ens va semblar sinistre en l'aire massa quiet, davant la mar massa tranquil.la. Una hora més tard es va aixecar tot d'una una gran ventada, la mar blanquejà i el vaixell hagué d'allunyar-se. El veig una altra vegada, en el meu got lluent, amb la seva gran ala inflada per la marinada, com guanyava la mar lliure, s'empetitia, desapareixia entre les onades pesantes. En el curs de la tempesta nocturna, anà a espetegar contra els esculls de Mohell.

Així vivia jo dins un món màgic. I en aquell mateix moment, en la nit esllanguidora, massa càlida i carregada de perfums, amb la voluntat lassa com el meu cos, em lliurava a l'encis estrany d'un aire espès, on sentia amb certesa la presència torbadora d'un inconegut irracional; i com un tast d'anorreament em pujà als llavis.

Vaig deixar el meu got. L'olor d'Andrina, arraulida al meu costat, més torbadora que l'alcohol que bevia, em deia secretament els desigs de la seva carn. La contemplava en silenci, i en el seu rostre vaig llegir el goig d'ésser meva, al mateix temps que veia engrandir-se, sense que de moment hi donés importància, en la nineta dels seus ulls l'ombra que aquella mateixa nit fatal me l'havia d'arrabassar per sempre.

Em vaig aixecar. Em calia banyar en aigua els meus membres i el meu cos esgotats. Andrina també s'aixecà. "Vaig a enllestir les flors per a la taula", digué, i la vaig veure, alçant els braços cap a les llanes de la veranda, com collia un braçat de flors purpúries. Un boy em va portar un cremalló. En la petita cambra convertida en dutxa, l'aigua tèbia, que jo hauria volgut freda, suavitzà la meva pell resseca, féu fugir de mi la fatiga del traüt del viatge. Em vaig vestir amb roba blanca, i vaig tornar a la veranda. Andrina estava recolzada a un pilar, una mica pàl.lida. "Ah! —em murmurà en veu baixa— aquest cant m' esgota!" La vaig esguardar, car jo no sentia res en el silenci, sinó la tressa habitual d'una bèstia entre els arbres, d'un corc en les fustes de la veranda, i al lluny el ressò esmorteït del torrent. El vent a penes buiava, i núvols pesants omplien el cel. "Un cant?", vaig preguntar-li amb angúnia. "Es aquella cantarella que ve de no sé on —respongué— i que m'esquinça l'ànima!" I com jo no deia res, recordant-me de l'esglaiadora premonició d'Ambila, ella afegí: "Ah! No el sents? No sents els timbals de pell de bou?" La seva veu tremolava de desesper, i es recolzà al meu braç, sentint-se perduda.

Un boy ens cridà a taula, magnificament parada amb unes tovalles de randes blanques, enrogides per les flors que acabava de collir Andrina. Tot estava llest per a fer del meu retorn, després de vuit dies d'absència, una festa dels ulls, del cos, i del cor. En cada detall sentia la mà amorosa de la meva companya. I vet aquí que tot el gaudi esperat era escombrat en un moment al ritme inapressable d'un cant de l'altre món.

Silenciosos, menjàvem coses delicades i rares, brots de bambú, gemes d'areca. Algunes falenes papallonejaven al voltant dels llums; de vegades un escarabat, bell com un joiell egipci, queia damunt la taula i s'hi arrossegava un moment, atordit.

La nit era cada cop més càlida. De tant en tant m'eixugava una mica la suor del front. Al defora, no se sentia ni un crit de bèstia ni es movia una fulla. L'aire era mort, la terra era morta, el cel era un vel oratjós de pesombre. Només es bellugava, en la immobilitat completa de les coses, el vol silenciós de les lluernes. Jo tenia la mà d'Andrina dins la meva, i no trobava un sol mot per a dir-li. Veia com la seva cara, de trets rectes i ferms, es crispava sota la inquietud. Quin era aquell cant que ressonava estranyament en les pregoneses del seu ésser, quina crida era aquella que no arribava a les fronteres del nostre món, que jo no sentia, que només ella podia sentir? Però, foll! Què volia la raó en un món que escapava a la raó? Sentia passar sobre nosaltres onades misterioses i com el misteri anava impregnant la nit, i el seu angoixós batec omplenava la cambra, els seus efluvis ens acaronaven i ens estrenyien, mentre tota una alquimia del mal escampava les seves metzines per l'aire.

El boy ens portà els mangos carnosos, d'un gust estrany de terebint, els fruit d'aguacate, la fador dels quals realçàvem amb una mica de rom o de cafè, els darrers letxis de l'any, d'un gust de rosa, més exquisits que una cirera o que una maduixa. Ens aplicàvem a acomplir

els ritus senzills de la vida, per tal d'oposar les forces apaivagadores a les forces perverses que endevinàvem al voltant nostre. Però una tristesa de no dir ens esclafava amb el seu pes.

Quan estàvem a les acaballes dels fruits, començà a caure del cel negre un veritable diluvi. El seu soroll regular no feia més que subratllar el profund silenci de la terra, i feia més greu el sentiment de la nostra solitud i del nostre abandó. I quan jo em vaig aixecar i mirava, amb l'ànima buida, les gotes d'aigua que brillaven momentàniament a la finestra, sota la llum de les làmpares, vet aquí que, llunyà primer, infinitament llunyà, com vingut del fons de l'espai, un cant s'elevà, feblissim per molta estona, però cada cop més fort, fins a omplir tota la selva, fins a fer tremolar la casa. Amb el cor esquinçat, em vaig girar cap a Andrina. No em podia pas equivocar. Heus-el aquí, el cant que ella sentia feia hores, heus-el aquí el cant d'Ambila! I, pel que a mi feia, heus-el aquí que ressonava a la meva oïda, tan real como el crit d'agonia del mort de Patxi! Cant despietat, més desmesurat, més inhumà que tot l'infern dels sacerdots. Em vaig tapar les orelles. Però brunzia dintre el meu cap, ritmat pels timbals sonors, sobre quatre notes monòtones, tan aviat agafant més volum com minvant d'intensitat, com si una gran roda que girés me l'anés allunyant i acostant regularment. Era un remolí embruixat, per moments un retruny on l'obscuria la raó, i tot esdevenia cant, l'embà on m' estintolava, la taula, les cadires; i els palets dels timbals ara repicaven sobre el meu cap; i jo mateix, tot sencer, era cant fins al moll dels ossos. Un sofriment inexpressable feia bategar els meus polsos. Sense poder fugir, presoner, clavat al meu lloc sense poder-me'n bellugar, lligat a un invisible pal dels sacrificis, m'anava buidant a poc a poc de tot pensament, turmentat per l'horrible sensació d'una disgregació del meu ésser, per l'esglai de la carn que es desfà, l'espant de les desencarnacions.

Quant de temps vaig restar aixi, davant d'Andrina petrificada, incapaç d'un gest o d'una paraula? Ara el cant s'havia immovilitzat, més terrible encara en la immobilitat, ancorat sobre nosaltres al mig de la nit despietada; implacable, obstinat, sense un moviment més ràpid, sense una nota més alta que ens hauria alliberat. Tot no era més que un vast ressò, un brunzir formidable, un tro monstruós; tot era pres en el mateix vertigen, i dansava i giraba fantàsticamente al voltant nostre. Vaig veure els ulls d'Andrina que s'obrien fora mesura, clavats en mi; la seva boca també es va obrir; un xiscle d'esglai, de dolor, de desesperació en sortí, esquinçant-me l'oïda per damunt de la tempesta del cant; un crit que ja havia sentit abans. Andrina va girar sobre ella mateixa i va caure a terra. En un esforç suprem vaig arrencar-me els lligams que en fermaven, perque tot semblà trabucar-se davant meu i, jo també, en el silenci retornat de sobte, vaig caure a terra.

Quan vaig retornar, l'endemà, el boy més fidel, que m'havia portat de nit al meu llit, em presentà un got d'aigua amb quinina. Em digué que havia tingut molta febre i que havien cregut que em moriria. Vaig demanar per Andrina. Callà de sobte, amb una mirada estranya, i de moment no en vaig poder treure res en clar. Però a la fi em digué que havia desaparegut, i això fou tot el que en vaig poder saber. En efecte, mai no la vaig tornar a veure ni en vaig sentir parlar. I això que l'illa és petita, i no és possible de viure-hi amagat, i menys encara sortir-ne sense que ningú no se n'adoni.

El sol resplendia en un cel sense núvols. Per la finestra oberta veia un jove maki que jugava com un ocell en un bosquet de mangos proper, tot regalimant encara dels xàfecs de la nit. Una olor d'ilang-ilang m'arribava portada pel vent. Estava aclaparat pel dolor, pensant en Andrina. La lassitud em féu tancar els ulls, i em vaig adormir.

LA REVELACIO

Per Josep MASCARELL

Preocupat, sense adonar-se'n, Ramonet va coronar el tossal Redó. D'aci al pla de l'horta hi haurà uns tres-cents metres de desnivell, però això ell no ho sap. Només sap, cert que si, el temps que costa de pujar-hi cada volta. I avui hi ha pujat més prompte que mai. Ramon, encara un xiquet al capdavall, no podia esbrinar què era allò que el corprenia llavors, quines emocions l'inquietaven en venir novament aci dalt. Li satisfeia, li agradava fugir d'allà: això era tot. Tornava a sotjar, després de sis dies esmaperdut per la vila, l'encant del paisatge muntanyenc, al fons del qual s'entreveia el caseriu, enterbolit per la boira matinera i el fum de les xemeneies. No li havia estat mai grat el poble, però aquests dies encara menys. S'havia criat a la muntanya, a l'aire lliure de les valls, i no l'entusiasmava gens anar-hi a algun quefer. Ara ja no hi tornaria més! Un glop d'opriment angoixa es convertí en panteix, i el foc que li escaldava el pit se li tornà llàgrimes... "No has de plorar!", li havia dit l'àvia. Era ja quasi un home i havia de demostrar-ho. Dotze anys eren dotze anys, i a més a més solament ell havia de pasturar les cabres.

Rodà l'esguard, cercant-les. Paixien pels voltants. *Purna*, el fidel ca, en veure que el mirava, vingué corrents fins als seus peus. El xic li passà afectuosament la mà pel cap, bo i baixant-la fins la cua amb un estironet afalagós. L'animal, complagut, li llepà les mans una i altra volta, mostrant-li el seu agraïment. De seguida, el Ramonet va sentir-se millor: no era sol, al capdavall; comptava amb un company. Refet ja, confortat, plegà unes pedres per llançar-les a les cabres, que s'estaven escampant massa. Al moment, *Purna*, comprenent les intencions de l'amo, reuni el ramat amb quatre lladrucs i unes corregudes; després s'atansà al Ramon, content i menejant la cua.

—Les hi deixaré un instant més —es digué al minyó—. Hi ha prou de menjar aci. Després ens allargarem fins a l'aljub i esmorzarem el *Purna* i jo.

De poc, tornà a enfonsar-se en els seus consirs i desventures. No li era possible discernir en clar allò que venia succeint-li. *Allà baix* no li deixaven pensar-hi. Només sentia dir: "Pobre xiquet, ara també sense el pare...", "Quina pena, ara tan sol!", "Ha perdut l'únic que tenia!", "¿Què serà d'ell?"... I a més a més, els besets, les abraçades, el ploriqueig...

—Pobre pare meu! —va plànyer-se, afligit—. ¿Per què m'haurà deixat?

"S'ha mort el pare", li van dir. Però ell tardà prou a comprendre què era la mort. Millor dit, encara no ho havia comprès. "¿Per què es moren les persones, els animals?" "Perquè cal que es renoven", fou la resposta del seu pare, una nit que estaven vetllant vora el foc. Però tampoc no entengué què volien dir aquelles paraules. Un altre dia se li va morir un xotet, el blanc, el que més volia. Plorà una llarga estona, demanant al pare que l'hi retornàs.

—S'ha mort, Ramon. La cabra ja en tindrà un altre...

Seguí plorant; no volia atendre, o no podia encara atendre les raons, i s'adormí també, tot abans de penetrar aquell misteri. I a l'endemà, ni se'n recordava. Almenys no en sentia cap dolor. Però ara sí: ara no podia desprendre's del pit aquell pessic que de tant en tant el feia sanglotar, vulgues no vulgues. Pobre pare! Ell, que mai no havia caigut malalt seriosament! Per això

s'havia confiat massa: ultra que una ferida al genoll no sembla cosa greu. Poc es pensava que l'enemic de la sang podia assaltar-lo per tan insignificant esgarrany de la pell!

—Es *pasme*, segurament —va oir que deien en eixir el metge de visitar el pare.

Vingueren després els plors, el depriment soterrar, els resos. Mentrestant, ell, d'ací a allà, desorientat, perdut enmig d'un mar de planys i llàstimes. Solament recordant els consells de l'àvia tornava a asserenar-se. Sí: provaria a tots que podia complir com un home, i portar el ramat amb la mateixa voluntat que el pare. Decidit açò, s'alçà per reemprendre la marxa. El ca, endevinant-li la idea, començà a reunir altra volta el ramat bo i enfilant-lo pel viarany, muntanya amunt.

Han passat ja uns dies. Ramon, seriosament, seguix pasturant les cabres sense cap topetó ni dificultat. Cert que l' ajuda prou *Purna*, l'amic i bon company, el qual, tal volta copsant per instint el drama del seu amo, ara es mostra més afectuós i eficient que mai. Cau de ple el sol sobre la muntanya, abrasant-ho tot; però en la comella en què ara es troben, situada a l'obaga, a penes si es fa sentir. Així, mentre que les cabres i el gos dormiten esperant que afluixe la xardor, Ramon cavil.leja el resultat d'un problema de solució imminent... Si almenys el seu pare l'hagués deixat intervenir alguna volta en aquests afers! Potser ara sabria a què atenir-se. Però així, sabria ell què fer?

Be, be, va fent una de les cabres: però d'una manera peculiar, diferent a la de les altres. Una manera que ell sap que fan les cabres, quan pressenten que van a tenir un fill. Què feia el seu pare en aquests casos? Per què no li ho havia ensenyat? "No pases! —li cridà un dia, tancat en el corral—. Ara eixiré!" I quan va eixir portava en els braços un cabridet fredolic i molt graciós.

El sol, a poc a poc, anava escondint-se darrera la Serra la Safor. També el ramat de cabres s'enfilava cap als corrals, a passar la nit. S'apressaven tumultuosament, empentades per les corregudes i els lladrucs del gos. La cabra blanca, però, no corre gens; resta tot el camí endarrerida. Es diria que està malalta... Així, el *Purna*, trencant el seu costum, es capté tolerant amb ella, quasi deferent. Tot això augmenta la preocupació de Ramon i els desassossega.

En arribar als corrals, mentre les altres cabres malden per entrar-hi, la blanqueta seguix apartant-se. Llavors recorda el minyó que així succeí aquella altra nit que nasqué el xotet. I decidit, la porta a un recó, al més acollidor i apartat, on aquell dia la va menar també el seu pare.

Certament, el xic féu tot allò que va poder. Per altra banda, no era molt el que hi feia falta, puix que era la cabra qui ho havia de fer tot. Dues hores després, Ramon tenia entre els seus braços un nou cabrit, sols que aquesta vegada no era del tot blanc. Va deixar-lo de seguida al costat de la seua mare, que començà a fregar-lo afectuosament amb la llengua, joiosa de la seua maternitat.

Ramonet se n'eixí cap a la seua cabana, on el gos l'esperava. Era l'hora de preparar el sopar. *Purna* ho sap. Però aquesta nit sembla que l'amo se n'oblida. Quasi es diria que ni tan sols s'adona de la seua presència, tan absent i conterbat està. El ca se li posa davant, amb un aire tot seriós i filosòfic, ben escaient a l'estat en què s'arremolina el seny del minyó. "Quins misteris porta el món! —pensava aquest— La mort... La vida..."

De sobte comença a entendre ja el que el seu pare li va dir aquella nit: "Cal que els éssers i les coses es renoven de tant en tant". Adés la mort, ara la vida... La vida primer, després la mort... Dos misteris ja quasi resolts... Aleshores es va sentir més important, fet un home. Car havia rebut la solemne revelació de la Vida.

JUDICIS FINALS

per Joan FUSTER

ESTA escrit: "No judiques, si no vols ser judicat". Tanmateix, no es tracta d'una qüestió de voluntat: segons sembla, serem —i ja ho som— irremeiablement judicats. ¿Per què, doncs, privar-nos ara del gust d'anar judicant els altres pel nostre compte?

*

DE L'ESTIL LITERARI.— No sempre la senzillesa és compatible amb l'exactitud.

*

SUPOSEM que el poble no lapidàs els seus profetes. ¿Què passaria?

*

LES opinions —diguem-ne idees— de Josep Pla són, quasi sempre, trivials o vulgars. En canvi, Pla posseeix un aparell sensorial d'una voracitat extraordinària. Dubte entre qualificar-lo de sibarita o de ganut. Siga una cosa o l'altra, ho és d'una manera com no és gens freqüent en cap literatura. Això el singularitza —i salva.

*

SOBRE L'IMPRESSIONISME.— Es difícil esbrinar si el pintor, temptat per la llum, s'abocà al paisatgisme, o si, al contrari, obligat al paisatgisme per un imperatiu d'ascendència romàntica, no hi trobà més valor plàstic interesant que la llum.

*

NO hi ha cosa més saludable, espiritualment, que posar en clar la part de raó que mai no podrem arravatar als nostres enemics.

*

JA coneixeu el cèlebre aforisme grec: "*Fuster* és la mesura de totes les coses"

SALVANT tots els respectes, Marcel Proust em sembla la correspondència exacta, en literatura, de la goma de mastegar (*chewing-gum*).

*

UN altre mot depauperat: *faula*. ¿Hi ha res més vulgar —menys *fabulós* —que aqueixes "escenificacions animals" del sentit comú?

*

SEMBLA una bajanada: però la primera condició per a ser cínic és que els altres no ho siguen.

*

JOAN Miró té un no sé què d'Esperit Sant.

(Segona versió: Si l'Esperit Sant pintava, ho faria com Joan Miró.)

*

¿ESTAT totalitari? ¿No és això una tautologia?

*

"PRIMER publicà que fariseu!" — deia una vegada, tot engrescat, el senyor Josep Maria de Sucre.

"Heus ací —em deia jo— un subtil propòsit de fariseu."

*

EL nadó, que era dels que fan bondat per principi, s'estava quiet, amb els ulls esbatanats i els punys closos. La senyora que hi era de visita, ho venia comprovant des de feia una estona llarga. Per fi va comentar filosòficament:

—Pobres criaturetes! Deuen avorrir-se molt!

*

ELS poetes bons sempre són *incomparables*. Però incomparables ells amb ells.

LA geometria ha estat sempre present en el quadre. N'és una mena d'esquelet. Endosquelet (l'art clàssic, per exemple) o exosquelet (el cubisme o l'art abstracte, per altres exemples). En tots els casos, un os: un os que apartem maquinalment quan anem a "empassar-nos" la pintura.

*

¿DIU realment el poeta allò que jo entenc en llegir-lo? Tant se val! Fa que jo *entenga* alguna cosa. Que, si no és el que ell diu, és el que jo estava a punt de dir-me.

*

REQUIEM PER ANDRE GIDE. —Heus ací una mort davant la qual només cap el silenci, un silenci dens, impassible. Ni oració ni elegia, ni balanç literari. Ha estat una mort senzilla, tranquil.la. Podria dir-se i tot, que ha estat una mort resignada: però aquesta és una paraula massa cristiana per al cas. André Gide ha mort com va viure: sincerament. En l'última etapa difícil, tampoc no es deixà vèncer pels enormes fantasmes. Ell els havia combatuts sempre. La seua vellesa resultà bellament invulnerable. I Déu, que no maneja mesures parcials, haurà acollit en la Seua gloriosa memòria el nom d'aquest gran esperit. D'aquest esperit religiós i tenaç. Perquè Gide fou sobretot un incansable cercador de veritats. Potser no en trobà més que una: la *seua*. (¿I és possible trobar alguna veritat que no siga la nostra, cadascú la seua, irreductible, precisa?) Gide trobà la *seua* veritat, i s'esforçà per viure-la, per viure fidelment en ella. Aconsegui, almenys, expressar-la. "Tot home que no s'expressa —deixa dit— és inútil i és dolent". Gide s'expressà: amb netitud, amb valentia. Es la seua millor lliçó —quasi la seu única lliçó. Per repassar-la, he obert un llibre d'ell, a l'atzar. Aras és l'ocasió de tornar a llegir-hi, en homenatge respectuós i ferm. Així ho hauria volgut ell. Així ho ha preferit, també, el pastor que presidia les seues exèquies, a Cuverville, quan canvià el respons per les pàgines del *Numquid et tu...* (*Febrer*, 1951)

*

SOM irrepetibles.

*

QUAN destronaren Faruk d'Egipte, un viatjant de comerç em deia molt assenyadament:

—Ser rei, avui, és una equivocació.

*

NOMES ens pot refutar un que pense com nosaltres.

*

JOANOT Martorell era cunyat d'Ausiàs March. En aquest cas es pot dir que llur *afinitat* era estrictament jurídica.

*

URBANISME.—Art de pintar de blanc els cascos del guàrdies de tràfic.

*

EM són simpàtics els homes que, com ara Bloy o Maurras, han estat capaços de guanyar-se tantes, tan diverses i tan completes enemistats.

*

HI ha una "por de conèixer", que és la por de convertir-nos en —o a— allò que coneguem.

*

ALGU qualificà la "poesia pura" —tal com la definia l'abat Brémond— de "pura inanitat sonora". ¿Qui se'n recorda ja, d'aquella asépsia lírica? I tanmateix ara es parla molt —almenys per ací— de Piet Mondrian. Les *composicions* abstractes del pintor holandés són, també, "pures inanitats plàstiques"...

Contrapunt

A Joan Fuster.

I

Llum
besant les fosques platges, ajuntant les desferres
de les esveltes naus, oh rompudes imatges.
oh veles roges: Anima!
Espera
dins l'aigua; d'or en ombrivola fac,
en el temps fora temps, en el futur que canta
i s'aixeca com Sita s'alçà un dia dels solcs...

Llàgrima
que no cau, oh Campana!

Espera
sense espera en el vent, la nòrdica gavina,
els dolcissims pujols amb corones de neu,
i la mar estrangera,
i els Ciclops, entre rius, de la Ciutat Real
on els records bastien un altar de ginesta
per al déu amorós que té el tors de llegenda
i el cap de solixents.

Llàgrimes
que ja cauen, oh Estrelles!

Oh els llavis de la terra a la flauta del cor!
D'on ve, doncs, el meu Cant?

II

En la sorra va néixer el men cant de vidència.
Vora l'antiga mar, entre adormits,
s'alçà
el guerrer de l'espiga, l'atlant verd de mon ànima.
Pur en la soledat del vent i les gavines,
s'alçà com aquells arbres en el cel i els déus viuen
on els aires somnien en l'ocell sense pes,
on l'aigua fa morir els seus braços de neu.
Jo només era el fill del cant, el que seguia,
un blau genet de boira dalt de l'aire terrible.
En la nit dels cent mil jo penjava invisible
del muscle de la pàtria como un branc de lilàs...

Oh l'aurora en els mots i el zenit en la imatge!

Món de viola i rialla de pins,
cares tenores prop d'un mar benigne.
Verges i vent fugen messes endins.
Oh sol major dins el cor de l'enigma!

Trinitat certa: arada, rem i niu.
Dolce: allaus, rodones romeries
damunt la terra gràvida d'estiu.
Oh mares d'or amb rostres de masies!

Però vingueren el Ca i la Serpent,
i el puny, el pacte i la muralla alçada.
Companys de sang, oh semença rabent!
un crist solar vivia en llur mirada.

Mór: dels voltors i del botxins de fum,
un roig clari la tenebra deslliga.
Oh Fill de l'Home, Prometeus de llum,
contra la roda tu aixeques l'espiga.

III

Espera,
dempeus, en el destí que em dóna la mesura
del foc impetuós que els anys obscurs consagren,
oh riu del cor entre ribes sembrades
sota un cel on palpiten els venidors llinatges!
Jo cerco ma rialla en el cos de la terra,
que em contesta amb preguntes de perenne verdor.
A través d'ella vaig, i els llocs i els homes —
marxant,
marxant devers els molts amb la cançó dels pocs,
llegint en les estrelles que en un grapat de pols
hi ha una alada victòria de demàs.

Marxant,
marxant amb la resposta del mar: —Oh vetllar sempre!
Marxant
darrera de la veu que es fa temps en les veles
i madura en la llum germana de les proes.
Marxant
home amunt, vida avall, pels litorals de l'ànima,
i les vessants del somni, i els dies i els treballs.

Sé quin és aquest rostre que el salobre no minva
ni entristeixen les aures,
i conec l'esperança allunyada dels èxtasis,
i la sentor dels pins a les sines de l'alba.
Els que esmolen el bes i emigren de les ombres,
significant vida;
els que brillen lligats a invisibles veremes,
significant vida;
els que seuen filant el lli verd de ses ires,
significant vida;
els que amb mà obscura sembren la llavor de l'arc iris,
significant vida,
es tornen fraternals, incrementats pel vent
en l'èpic fris on els records s'allarguen,
oh Eliot, Vell Marí que portes mort al pit
l'Albatros blanc...

Dang!,
fa la Llum.

IV

— *I, Sena avall, l'autumne*
s'enduia campanades...

Recorda amor, recorda
l'autumne de París
que, pels ponts i en la boira,
ens anava seguint
els besos i les ombres.

Amb silencis i estàtues
i el Sena tan feixuc
de trista tarda llarga,
caminava l'autumne
darrera de les nostres
esteses ombres juntes.

— *Plaça de la Concòrdia,*
carrossel de la pluja
en l'hora sense lluna!

Quan obriem la porta
de la cambra llogada,
la tardor, a poc a poc,
se'n tornava
a les fosques voreres,
i vestida de groc
i amb la cara pintada
de verge primavera
sota els fanals plorava...

— *I, Sena avall, l'autumne*
s'endula campanades...

Ta nuesa brillava
en la foscor de l'urbs.
Ma veu t'anomenava
amb els noms de la terra:
adormida muntanya
encerclada de messes,
praderia aiaçada,
comarca d'una estrella,
delta de llum i plomes,
Demèter que portaves
túnica de roselles
i sandàlies de molsa...
Car la terra eres tu,
oh profunda companya
que en l'herba i la ventada
duies sobre el teu muscle
la gerra de mon ànima!

— *Gàrgoles taciturnes,*
amunt de Notre Dame,
es llevaven tot d'una
la boira de ses màscares.

I la nit coronava
tots els monstres de pedra
amb les branques de vesc
de sos baixos estrelles.

— En el meu cos estés
un gran sol tu escampaves...

El sol que jo deixava
en ta immòbil corol·la
era una interminable,
lenta sil·laba còsmica.

V

Les marxes i l'espera. Arrencar les naixences
de l'infant de silenci sempre despert en mi.
Ell obre bruscament les finestres immenses
que donen a la vida, aquest bes geganti.
Oh símbol —i tumults— que ja en mite et transmudes!
Esser en l'arbre i en l'au. Oh la tranquil·la vall,
amb sos pobles de mots com bèsties ajegudes,
mentre per dalt dels cims la joia va a cavall!

Les marxes i l'espera. Sé d'heràldics migdies
que l'àguila i el verb baixen a secrets llacs,
i el fosc pujol d'on s'alça la lluna d'agonies
quan dins del cor s'ajeu l'alta nit dels bivacs...
I després del galop per la fosca planura,
al final de la ruta on folleja l'atzar,
aturar-se al bell caire d'un areny que fulgura,
cara a cara amb el dia que s'aixeca del mar...

Segueix, amb els que saben: no amb el seny que cabdella
amb les seves mans grises els fils del món real,
sinó amb l'ull on el déu va sembrar la centella.
Sabràs, en les esperes, la visió total.
Sota els arbres retornen les deesses marines.
Cada branca anuncia la irrupció de l'estol
que allunya de la mort les obscures gavines.
Ja l'esguard d'Ells abasta les provincies del sol.

Damunt del riu dels somnis, el pont vermell dels actes!
Anem marxant units per un mateix somris,
Dintre l'alba que ens venç, però amb fruit i arma intactes,
veloços assetgem l'estàtic paradís.
Oh centúria de foc, Verònica gelada!
Fremeixen noves lleis en la rocosa nit.
No sentiu, oh germans!, la boca de balada
de l'Atlàntida verda a flor de l'esperit...?

Agustí BARTRA

VLISSES

... la nit enterboli la blava onada
i s'esvaí la forma dels estels.
La platja sota meu era ensagnada,
m'occiren el company els déus cruels.
Begui d'una aigua amarga i estancada,
menjava de la terra les arrels.
Seria per les ombres maleïda
la torxa lluminosa de la vida?
Havíem arribat de mar endins,
el cos deixat anar damunt la barca.
La nit ens esfumà tots els camins
i ja no va filar la nostra parca.
No dúiem amb nosaltres els coixins,
ni menges ni perfums de la meva arca.
Pensava en el cabell d'or i rutllat
damunt la teva espatlla abandonat.
De sobte m'envaí una cara calma:
la branca de la mort va reflorir...
Ni palmes ni la fruita de la palma,
ni la vinya on madura el nostre vi,
perquè no trepitjàvem un reialme
en el qual es gaudís fins a morir.
Davant del Pare Zeus despertaria,
mullat amb la rosada del nou dia.
Però naixia l'alba de la mar
i tota il.luminà la gran nuesa;
ardent vaig invocar la meva llar,
la veu cap a l'aurora ben estesa.
L'amic vessava llàgrimes encar,
de fam i cansament i de tristesa.
Quan veu a l'orient el dia car,
li torna la frisança de la vida;
i salta de la roca maleïda...

Adolf NANOT

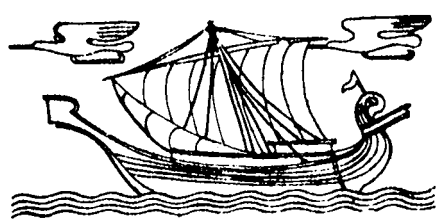

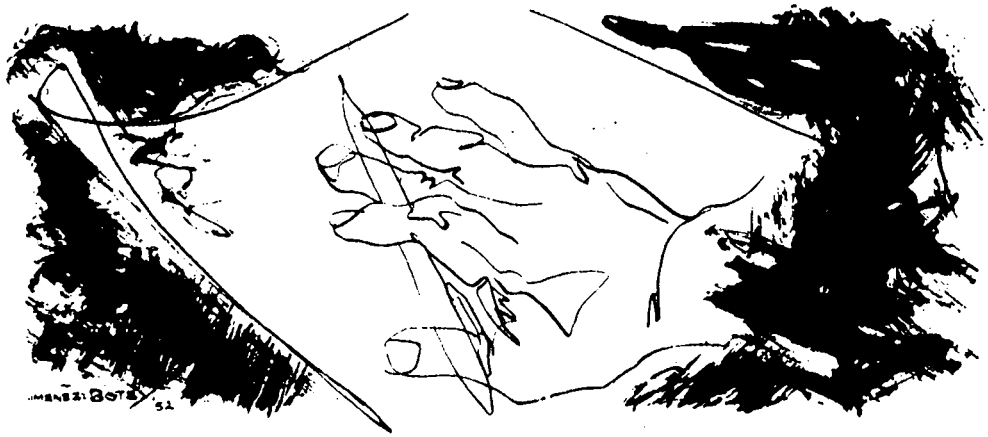

La Ma Damunt del Paper

per Jaume MIRAVITLLES

Les meves pauses —en no fumar ni beure— prenen una forma d'absorció, gairebé, diria, d'èxtasi. De natura sensual, no mística, les meves èxtasis són, si se'm permet l'expressió, de to menor, dolces, amables i generalment centrades al voltant de la meva persona. Sense que se'm pugui definir d'egoista, constitueix una meva preocupació central el saber exactament quin lloc ocupo en l'univers de coses i pensaments. Em preocupa saber perquè he vingut al món, què hi faig i què ni haurà en el meu buit quan desapareixeré.

Quan, la mà damunt del paper, deixo d'escriure, el pensament em fuig vers aquestes divagacions i sobtadament —qui sap després de quantes hores— aquell soroll misteriós del moble a la nit em desperta del meu somni lúcid i altra vegada, amb la paciència asossegada dels mortals, emprenc la tasca quotidiana.

Ahir, però, no sé perquè, la mirada se'm quedà fixa damunt la mà, i en lloc de despertar-me, aquesta visió tan concreta dels dits damunt el blanc del paper, exaltà i estimulà el meu somni. No hi ha res, en efecte, tan misteriós, tan incomprensible com les realitats visibles i concretes. Heu vist mai uns ulls d'a prop, uns llavis com s'obren, un cabell de dona damunt el coixí? "Tens, sota el braç i amagat, un secret d'ulls negres que em mira", diu el poeta i jo mai no havia sentit més misteri en una expressió tan lleugera. El pèl de l'aixella esdevenia aixi una entitat amb vida pròpia, un abisme insondable on la imaginació es perdia en somnis d'una sensualitat exultant.

I em mirava la mà, la mà damunt del paper...

"Les ungles em creixen molt de pressa. Me les tallo dues vegadas cada setmana i sempre són massa llargues. Les meves ungles tenen una llargària d'uns dos centímetres, de manera que es pot calcular que cada mes jo renovo totalment les ungles. Cada mes, i per partícules infinitament petites, jo sembro pel món parts de la meva persona..."

Aquesta descoberta em causà una gran impressió. Però després, aprofundint el meu raonament amb aquesta lògica implacable que només es produeix

en els somnis, em vaig adonar que aquest fenomen de "renovació i de sembra" no es limitava a les ungles, sinó a altres parts de la persona humana. I què dels cabells del cap? I els pèls de la cara i del cos? Em tallo els cabells —que també em creixen molt de pressa— dues vegades al mes; m'afaito cada dia. Gasto molt poca roba interior, de manera que el frec dels vestits damunt el pèl del cos el gasta en partícules microscòpiques que desapareixen entre les arrugues de la samarreta i els calçotets.

Sí, en efecte, les ungles, els cabells, els pèls de la cara, les celles, les orelles, el nas, i de tot el cos es renoven constantment i en forma de partícules infinitament petites s'integren a la matèria del món.

Però de sobte em venien a la memòria —mai la memòria no es tan lúcida com en aquests moments d'èxtasi— lectures passades. La matèria no és compacta. Fins l'acer i el concret estan formats per sistemes de gravitació que deixen entre les partícules, infinitament petites, espais buits infinitament grans per comparació. La pell, la carn, els ossos són objecte de fenòmens permanents de modificació. Las cèl.lules inicials de la matèria orgànica viuen poc temps, es moren, es desintegren, es renoven. El fenomen és molt menys visible que en el cas de las ungles i dels cabells, però és molt més fonamental, perquè el que es desintegra ara i es renova és la carn, la pell, els ossos; la matèria que fa la sang i el cervell.

Sembla que cada set anys la totalitat de l'organisme humà es renova. Es a dir, cada set anys, cada *u* de nosaltres és un *altre*. Jo, des que vaig néixer he estat ja sis altres *jos*.* He estat encara més que sis altres jos, perquè a més d'infant, adolescent i home, sis diferents carcasses han donat forma a la meva personalitat. Des de la meva naixença, nou entitats humanes han respost a la meva persona i al meu nom.

* Quiasi set. Met, quasi set (N. de la R.)

Però, i ara ja l'angoixa gairebé em feia xisclar en la solitud de l'èxtasi, hi ha encara més: un pensament horripilant. Hi ha sis jos dispersats pel món, fantasmes de polsim, sembrats pel damunt del mar i les muntanyes, els pobles i les viles del món.**

I encara és el poeta —aquest intel.ligent suprem—, el que ens ho definirà:

Nuestras vidas son los ríos
que van a dar a la mar
que es el morir...

Sí, la vida és un riu. El cos humà, la vall per on circula —vall que amb els anys canvia de forma però roman semblant a ella mateixa. A cada instant, però, nous elements han entrat i han sortit del seu motlle, de manera que essent igual, el riu és sempre diferent.

Més encara que un riu, la vida és un estel fugaç que travessa l'espai sembrant la cabellera encesa de la seva substància. Però l'estel no mor. Quan ha arribat a la fi de la seva corba majestuosa, l'ull físic ja no el veu, però el polsim que li havia donat forma es troba dispers en l'univers, intacte substancialment, en virtut del principi de la conservació de la matèria, no desmentit ni tant sols per la nova descoberta de la seva equivalència a l' energia.

Ah, però aquesta meva descoberta em complicava moltes coses. El mite catòlic de l'encarnació esdevé ara terriblement complexe. ¿Quin dels meus 7 ò 8 jos es reintegrarà a la seva forma el dia del Judici Final? ¿Quina verge, de les cinc o sis que hi hagué a la terra, és ara el cel? Quin Crist? ¿Quin Sant Llàtzer?

* El problema, en realitat, és encara molt més complicat, perquè si bé hi ha elements que tarden a renovar-se set anys, n'hi ha d'altres que durant aquest periode es renoven milions de milions de vegades. Hi ha sis *jos* complets que floten en l'univers, però hi ha una "torna", feta de trillions d'unitats que una vegada foren constituents del meu organisme. L'ésser humà és com una bengala que potser tarda set anys a exhaurir-se i renovar-se, però que constantment projecta al món partícules de la seva vitalitat.

Aquesta renovació de la substància humana es fa a base dels elements circumdants. Són l'aire, el gasos, els minerals locals els que de mica en mica reconstruixen l'organisme.

"Ja fa set anys que sóc als Estats Units. No em queda cap peça de roba comprada a Mèxic ni, menys, a França o a Barcelona. Les meves camises, els meus vestits, les sabates i els abrics són nordamericans. També, naturalment, les ungles i els cabells. Però a més del meu vestuari i de les meves ungles i els meus cabells, m' adonava que el meu cos també era nordamericà perquè ja havia romàs en aquest país els set anys necessaris per a la meva total renovació. Tota l'aigua de Mèxic ja havia passat per la vall del meu cos i ara era un altre riu el que feia la meva vida.

"Sí, però vaig viure gairebé set anys a Mèxic i, en diveres èpoques de la meva vida he viscut set anys a París i més de set anys a Catalunya, de manera que jo hauré estat successivament, català, francès, mexicà i nordamericà.

"Sí, així és. Però pel damunt d'aquestes extraordinàries metamorfosis de la meva carcassa humana, jo he romàs fidel a la imatge que tinc de mi mateix, de la meva infantesa, de la meva llengua, del meu paisatge, del meu daler. Per damunt dels meus períodes transitoris de francès, mexicà, nordamericà, he romàs català. La meva ànima, que és immaterial i per tant desintegrable, ha romàs permanentment catalana."

L'amnèsia ve a ser una forma de desintegració espiritual. Sobtadament la víctima perd tota conexió amb el passat i no sap quines són las seves rels. Ni el paisatge infantil, ni la llengua, ni els dalers passats no li diuen res. Deixa de ser el que era i ha de començar de nou.

¿Què passaria, doncs, si l'amnèsia ataqués a un ésser humà en un período decisiu del seu cicle vital?

Imagina't, per exemple, que jo hagués estat víctima d'un atac d'amnèsia permanent el dia 24 de maig del 1945, que és el dia que vaig passar la frontera dels Estats Units. Imagina't que hagués estat re-educat en unes d'aquestes escoles que tornen a donar consciència als malats d'oblit. Avui, després de set anys, el meu cos seria nordamericà, però també ho seria el meu esperit.

L'ànima, llavors, no serà res més que la memòria?

LA
OPTICA
LOPEZ

TELEFON 36.29-32
LOPEZ 157-D
MEXICO, D F.

ATENCIO ESPECIAL A LES
RECEPTES DELS OCULISTES
ULLERES I CRISTALLS
DE TOTES CLASES

PUNTUALITAT, EXACTITUD,
ECONOMIA

Dr. Demofil Franco

ODONTOLEG

CONSULTA
DE 11 A 1 I DE 4 A 8

TEL. 21-20.57
URUGUAY 44.112
MEXICO, D. F.

INFORMACIO

Festes Catalano-Provençals

Reproduïm de "le Provençal", d'Avinyó, del 15 de setembre, una informació sobre les festes de la "Coupo Santo".

Dans un enthousiasme magnifique, les fêtes de la "Coupo Santo" commencées samedi dans notre ville, se sont poursuivies hier, au milieu d'un grand concours de gens attachés aux traditions folkloriques.

Dans un ruissellement de costumes provençaux et catalans sous la musique douce et presque féminine des galoubets et des tambourins, ou l'éclat harmonieux des hautbois roussillonnais à travers les sonorités chantantes de la langue de Mistral ou de celle de Balaguer, les diverses manifestations du programme se sont déroulées dans un ordre admirable, ajoutant l'excellence de leur tenue au sens symbolique de leur témoignage.

Fêtes magnifiques, organisées par une poignée de félibres dévoués et désintéressés, fêtes remarquables qui marqueront dans l'histoire de relations catalano-provençales et dans celle du Félibrige lui-même.

On sait que ces festivités entendaient, commémorer la remise de la Coupo Santo par les Catalans aux Provençaux en 1877, à Saint-Remy.

Une tradition vient de naître dans notre ville. Nous saurons tout faire pour la maintenir et nous saurions gré aux Pouvoirs Publics de nous y aider.

L'INAUGURATION DU FOYER CATALAN

Après le vernissage à la mairie de l'exposition de tableaux dus au peintre catalan M. Joseph Picó, sur des thèmes provençaux et catalans et la conférence sur, "Les relations culturelles entre la Catalogne et la Provence au Moyen Age", par Mme Elisabeth Oliveres de Picó, lauréate aux Jeux Floraux de langue catalane (dont nous avons donné le compte rendu dans "Le provençal" d'hier), a eu lieu samedi soir à 19 h. 30 l'inauguration du Foyer Catalan (Llar Catalana), situé au 51, rue Carnot, dans une une belle salle du "Bo Bar".

Cette petite fête intime, au cours de laquelle on a bu à l'amitié des deux pays, et chanté les hymnes "Coupo Santo" et "Els Segadors" est bien faite, comme l'ont dit tour à tour le Majoral catalan Lèo Fontès, le président Esteve et le poete Reynaurd, du Flourège, pour exalter les sentiments étroits qui unissent Provençaux et Catalans.

Divers Catalans de Barcelone, Majorque, Valence et même de Cuba, devenus Avignonnais d'adoption, ont dit leur joie de se trouver réunis "entre frères".

A 21 heures, une série de danses et de chants provençaux a été donnée sur la place de l'Horloge par les jeunes Comtadines et Comtadins de l'Académie provençale sous la direction éclairée de M. J. N. Clamon.

LE GRAND DEFILE FELIBREEN

La journée d'hier dimanche a été marquée par diverses cérémonies. Tout d'abord, le grand défilé des groupes félibréens et des sociétés folkloriques qui, après s'etre rassemblés entre la Porte Saint-Michel et la Porte de la Republique, la place de l'Horloge et la place du Palais, ont monté à la Métropole des Doms.

On notait parmi les sociétes et groupements en costume regional: la "Cobla Els Unics", de

Perpignan (direction Romans); le "Foment de la Sardana", de Perpignan (Parasols); l'"Académie Provençale" (Clamont); "Lou Riban de Prouvenço; (Mlle Duret); "Reneissenço de Vedènes" (Mme Mitan); l'" Escolo dis aupiho", de Saint-Remy, l'"Escolo de la Mar", de Marseille (R.Latil); "Lis Enfant (Linsola); "Li Parpaioun Blu", de Cavaillon (J. Montagard); "Lis Enfan d'Arausio" et l'"Escolo dou Cieri", d' Orange; l'"Escolo de la Tarasco", de Tarascon (Lietard); "Prouvenço e Laiceta", de Rognonas; "Elan Pontétien" (Ch. Gleize); la "Santo Estello" et "Lou Calende Marseille", les "Catalans de Sang Nova", etc...

Des gerbes ayant été déposées au Rocher devant le Monument aux Morts, le cortège s'est rendu devant la statue de Mistral, rue de la République, où d'autres gerbes ont eté mises et où le Capoulié Fréderic Mistral neveu a pris la parole pour exalter le caractère et le sens de cette manifestation. La coupo-Santo a été chantée avec ferveur et recueillement.

DEVANT LA PLAQUE VICTOR BALAGUER

Enfin, una gerbe encore a eté portée devant la plaque apposéee au n. 7, de la rue Deveria, où vecut l'un des Sept de Fontsegugne, Jan Brunet (1822-1894) et où il accueilit le poète catalan Victor Balaguer, chassé de son pays.

Le Capoulié, F. Mistral, prit à nouveau la parole pour demander une minute de silence en l'honneur de ces deux grands noms.

M. Noel Hermitte, maire d'Avignon, a prononcé l'allocution suivante, alors que le ciel se couvrait et que de grosses gouttes de pluie commençaient à tomber:

"Le temps va nous obliger à nous presser et c'est regrettable. Il m'arrive quelquefois de m'exprimer en provençal, mais je ne me hasarderai pas à employer cette belle langue aujordhui dvant d'aussi nombreux poètes catalans et provençaux.

"Je tiens à vous dire combien j'ai éte ému par tous ces beaux costumes, toutes ces belles paroles, tout ce bel idéal. Je suis d'autre part très fier d'habiter une maison dans laquelle Jan Brunet a reçu Balaguer.

"Avignon aujourd'hui est en fête, je vous remercie d'etre venus devant ma maison, honorer deux grands poètes."

La Cobla a exécuté alors l'hymne catalan "Els Segadors" et le soleil a refait son apparition.

M. Mitan, de Vedenes, a prononcé à son tour, quelques profondes et sonores paroles en langue provençale, et récité un poème de Mistral à Balaguer.

10,000 CATALANS TOMBES A VERDUN

Remplaçant M. Barthe, président national de l'Action latine, M. Latil, délégué départemental pour les Bouches-du-Rhone, a prononcé un magnifique et très émouvant discours que l'assistance a vivement applaudi.

Puis, M. le majoral Jouve exalta la mémoire du majoral Marius André, qui fut consul de France à Barcelone, et le sacrifice des dix mille Catalans tombés à Verdun pour la France.

En fin, M. Jean Layret, s'adressant aux Catalans, a dit toute son émotion de les voir groupés à Avignon sous le drapeau sang et or, et a rappelé les sacrifices des proscrits que le gouvernement espagnol a bannis de Catalogne.

La fin de la matinée et l'après-midi ont vu une abondante série de danses folkloriques au cours d'une grande fete félibréenne qui s'est déroulée sur la place de l'Horloge, et à laquelle ont pris part les groupements et sociétes déjà nommés.

La journée s'est terminée par un grand concert de sardanes donné à 21 heures par la "Cobla Els Unics" et des ballets catalans par le "Foment de la Sardana", de Perpignan, au Portail Matheron, devant le siège du Foyer Catalan, au Bo'Bar.

LES PERSONNALITES

Nous avons noté parmi les personnalités présentes, autour du capoulié F. Mistral: M. Noel Hermitte, maire d'Avignon; M. Benoit, adjoint; M. Monteux, conseiller géneral de Monteux; M. Edouard-Théodore Aubanel, les personnalités catalanes MM. Jean Layret, Leó Fontes, Estève, Belmonte, Vinas, Clarisso, Vadel, Palau, ancien maire de Puigcerdà, Mme Picó, le majoral Jouve, les félibres MM Rivet (mestre d'Obro), Rougnon, Ombert, Reynard, Pierre Fabre, Charasse (vice-cabiscou), le docteur Bardin, du journal "Lou Gau"; le docteur Vernhes, inspecteur départemental de la Santé; Mlle Imbert, ancienne reine du Félibrige; Mlle Madeleine de Fournas, de Narbonne; les présidents des divers groupements déjà mentionnés et un grand nombre de personnalités régionalistes.

LE PARRAINAGE DE LA FETE

Les fetes étaient présidées par le capoulié du Félibrige, M. Frédéric Mistral, neveu.

Le Comité d'honneur était formé par M. le préfet de Vaucluse, M. le maire d'Avignon, Mgr l'archeveque d'Avignon, M. le président de la Catalogne, M. le président du Parlament catalan, M. Florentin Mouret, M. Pau Casals, M. Frédéric Mistral, M. Edouard-Théodore Aubanel, M. Ventura Gassol, Mgr Joseph Avril, le chanoine Joseph Salvat, M. Pierre Azema, M. Charles Grando et M. Gaston Marcy.

Outre les groupements cités, formaient le Comité organisateur:

La Maintenance Catalane du Félibrige, Maintenance de Provence du Félibrige, Maintenance du Languedoc du Félibrige, Llar Catalane de Marseille, Llar de Germanor Catalana de Toulouse, Centre Català de Marseille, Centre Català de Castres, Agrupació Catalana d'invalids i mutilats de guerra d'Agde, Acadèmia de la Ginesta d'Or de Perpinyà, Acadèmia del Rosselló de Perpinyà, Institució de Cultura Catalana, Association Polytechnique des Pyrénées-Orientales, Société agricole scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales.

Als escriptors portuguesos

Cadernos Literários Neo, revista de Lisboa dirigida per Manuel de Seabra, dedica un número a Catalunya. Amb aquest motiu, diversos escriptors de Catalunya, València i les Balears han adreçat als escriptors portuguesos una salutació que reproduïm a continuació:

Es amb un tremolor emocionant que avui, després d'anys de silenci i d'oblit, relliguem el diàleg i el contacte entre les nostres dues ànimes. Catalunya filla del mar, abocada al Mediterrani, que li parla de segles de glòria i de puixança, saluda novament Portugal, nació també filla del mar, de l'Atlàntic enorme, que li recorda segles d'esplendor i d'aventura. Filles totes dues de l'escuma i de la vella mare llatina, en llurs parles serven purs els ressons de la imperial llengua romana. Catalunya és nació de poetes, com Portugal: fou el verb sagrat de la poesia qui desvetllà la seva ànima adormida però mai morta a la primera meitat del segle XIX. Aquest desvetllament originà una Renaixença esplèndida, que culminà a darreries del segle i a començos de l'actual amb les grans figures de Verdaguer i Maragall, i que només és comparable a la que en aquells mateixos anys congriava l'ànima portuguesa.

En aquells anys, com en el 1640, el desti dels nostres dos pobles era paral.lel, i des d'aleshores ençà, des d'abans potser, el poble atlàntic i el poble mediterrani, el poble de la *saudade* i el poble de l'*enyorança*, el poble de Camoes i el de Ramon Llull i Auziàs-March, visqueren un desti similar, *simètric* a ambdues bandes de Castella, en la joia i en la dissort, en el triomf i en l'adversitat momentània.

Escriptors portuguesos d'avui, hereus d'una gloriosa tradició representada pels noms il.lustres d'Alexandre Herculano, Almeida Garrett, Anthero de Quental, Camilo Castello Branco, Eça de Queiroz, Guerra Junqueiro, Teófilo Braga, Teixeira de Pascoaes i tants i tants altres que conegueren i certament estimaren Catalunya: els escriptors catalans, els qui avui honoren i conreen la llengua en què escriviren els immortals Rubió i Ors, Marian Aguiló, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera, Joan Maragall, Josep Pous i Pagés, Joaquín Ruyra i tants altres noms gloriosos dins les lletres catalanes, us saluden fraternalment.

El que és fecundat per l'Esperit, tard o d'hora dóna fruit i florida esponerosa. Catalunya i Portugal saben molt de Renaixences, de llavors ocultes, de primaveres amagades al si gelat dels hiverns. I ambdues serven encara la llavor de moltes primaveres futures. Un jorn, Maragall benei enfervorit un jovenet il·luminat que li portava un llibre de versos catalans i portuguesos. "Aquest jovenet —digué el poeta— que amb el seu amor a uns i altres pot fer brollar amors més grans i transcendentals, beneït sia!" Aquell jovenet, Ignasi de L. Ribera-Rovira, havia d'ésser el primer lusófil de Catalunya i el descobridor de l'ànima catalana als portuguesos. Que aquella benedicció de Joan Maragall encara ens acompanyi a tots i pugui fer néixer, com ell volia, d'aquestes amors d'uns i altres, unes "amors més grans".

Barcelona, novembre del 1952.

* * *

En un gesta similar, uns catalans residents a la ciutat de Mèxic han adreçat al mateixos escriptors portuguesos una altra salutació, que també reproduïm.

Des de l'altra riba de l'Atlàntic,, un grup d'escriptors catalans us tramet l'expressió de companyonia i de germanor més sinceres. Vosaltres i nosaltres laborem amb igual fe per la lliure manifestació del pensament i per la plasmació en art de la paraula. En aquesta època trasbalsada i de subversió dels valors morals i culturals, tots els que ens sentim units per l'ideal artístic i volem salvar l'essència de la humanitat tenim un deure d'estreta col·laboració, de fraternal cooperació per tal de mantenir aquells valors perennes que han de reinstaurar la dignitat humana i la llibertat necessària a l'esperit. Artifexs vosaltres i nosaltres de llengües derivades d'una mateixa arrel, ens lliga també la llatinitat comuna.. Seguim, doncs, els nostres camins paral.lels amb l'esperança en la ment i en el cor, enllaçades les mans de germans, el pit coratjós, disposats mútuament a la defensa. No dubteu, escriptors portuguesos, de la noblesa dels nostres sentiments, i serveu, com nosaltres, la fe en un futur triomfant.

Ciutat de Màxic, 11 de novembre del 1952

Anna Murià, Pere Calders, Agustí Bartra, J. Roure-Torent, Vicenç Riera Llorca, A. Tona i Nadalmai, Josep Soler Vidal.

Joan Cabot, veneciá o catalá?

LA PRENSA, diari de llengua espanyola que s'edita a Nova York, ha publicat recentment una carta interessant de J. Ventura Sureda, que reproduïm:

Señor Director:

En una breve biografía de Juan Cabot, publicada recientemente en el periódico de su digna dirección, se asienta, una vez más, el origen veneciano de este famoso navegante.

Esta afirmación me mueve a apuntar aquí algunos datos, que si bien no desmienten en absoluto la tesis veneciana del origen de Cabot, por lo menos la envuelven en una espesa nube de incertidumbre y duda.

El nombre de Cabot, italianizado Caboto, es, como Ribot, Patxot, Massot, Castellot y docenas más, un apellido típicamente catalán.

Mientras que el sobrenombre de Cabot y sus variantes, Kapodeizo, Caboez, Cabooth, y finalmente, Cabot, se encuentran en auténticos documentos catalanes, desde el año 819 a 1228, tanto Cabot como Caboto son completamente desconocidos en los siglos XV y XVI en Venecia y Génova. Los apellidos genoveses Cabutius, Cabutus, Gabutto, Caputo y Gaputo, no pueden considerarse, en modo alguno, variantes de Cabot.

Hasta aquí la etimología del apellido del famoso navegante que descubrió, bajo la bandera de Inglaterra, la parte norte del continente americano, y de su segundo hijo Sebastián, que navegó los ríos Plata y Uruguay, al servicio de España.

Por lo demás, existe en la Biblioteca Nacional de París y en los archivos catalanes, abundante material histórico, aumentado, recientemente, por los constantes trabajos de rebusca llevados a cabo por el historiador peruano doctor Luis Ulloa y el catalán R. Carreras y Valls, autor de un interesante libro, "La Descoberta d'América", para llamar la atención del curioso lector hacia la conclusión de esos historiadores, que fija el origen de los Cabot en el pequeño pueblo de Cabo, cerca de la Seu de Urgell, en las estribaciones pirenaicas.

Algunos miembros de la noble familia de los Cabot aparecen, al pasar los años, en varias poblaciones del litoral catalán, entre ellas Canet de Mar, cerca de Barcelona.

Citaré aquí el dato curioso de que uno de los miembros de la distinguida familia de los Cabot, de Boston, expresó, por carta, al que esto escribe, su sorpresa al observar en la guía de teléfonos de Barcelona, durante una visita a esa ciudad, más Cabots que en la propia ciudad de Boston.

Juan Cabot, según los estudios llevados a cabo por el profesor Valls, emigró durante la sublevación catalana de 1461 a Venecia, en donde, como marino, tenía ya amigos y relaciones comerciales. Allí contrajo matrimonio y, años más tarde, probablemente a los 55 años de edad, apareció en Bristol, Inglaterra donde existía un pequeño grupo de catalanes.

En el planisferio de Sebastián Cabot, trazado, indudablemente de acuerdo con datos facilitados por su padre, se hallaban muchos lugares de innegable nomenclatura catalana. Por ejemplo, el de Canet, a pesar de su escasa importancia como puerto, se destaca notablemente, lo cual parece indicar la preferencia del autor por ese pueblo.

A pesar de todo lo expuesto, negar el venecianismo de Cabot sería tan aventurado como negar su origen catalán. Lo mismo acontece con Colón, quien, acreditándose de tan hábil político como navegante, no sólo desfiguró su apellido, sino que también negó su nacionalidad. Sin embargo, el genovismo de Colón resulta a todas luces tan innegable como el venecianismo de Cabot. Este era un catalán-veneciano, como Colón fué un catalán-genovés.

J. VENTURA SUREDA

Forest Hills, N. Y.

Els invalids i mutilats de guerra

"Midi Libre", de Béziers, publica el 3 d'octubre la informació següent:

Dimanche dernier une émouvante cérémonie s'est déroulée dans la magnifique salle du Conseil municipal de la mairie d'Agde.

L'Association catalane des invalides et mutilés de guerre, qui a son siège à Agde, 12, rue André-Chassefière, a reçu en don des Catalans du Mexique, un très beau drapeau national en soie arrivé depuis l'aéroport du Bourget jusqu'en notre ville par les soins de M. le ministre des Finances. C'est cet événement que les membres de cette association ont décidé de célébrer le 28 septembre dernier.

A 11 h., la salle de la mairie était comble. Les membres de la Légion d'honneur qui avaient précédemment tenu leur réunion, s'associèrent aux invalides de guerre catalans et contribuèrent à rehausser l'éclat de cette commémoration.

M. Louis Reboul, maire d'Agde et conseiller général, qui présidait la cérémonie, avec son élégance habituelle, souhaita la bienvenue aux Catalans; M. Manuel Serra i Moret, président de la Chambre des députes de Catalogne (en exil), ancien professeur de philosophie, répondit par un émouvant discours, et remit l'emblème national à M. Costa, président de l'Association catalane des invalides et mutilés de guerre. Après les mots de remerciament de ce dernier, M. Louis Vallière, président de l'Union héraultaise des anciens combattants et victimes de guerre, épingla avec emotion une cravate tricolore de soie et d'or sur le drapeau, portant l'inscription suivante: "Les anciens combattants français a leurs amis les invalides de guerre catalans."

A l'issue de cette ceremonie, un cortège se forma, derrière les pavillons français et catalans, qui se rendit au cimetière. Aprés avoir réposé une belle gerbe au monument aux morts, M. Jean Layret, président du Front national

de Catalogne, rendit hommage à ceux qui firent le don de leur personne, et termina en soulignant que beaucoup d'entre nous doivent leur salut à ceux qui tomberent daus le sacrifice supreme.

NOTA DE VALENCIA

Invitació al billingüisme. — Teatre a València

Organitzat per una entitat paraestatal, s'ha celebrat a Segòvia un Congrés de Poesia, en el qual han intervingut escriptors de diversos idiomes. Catalans, hi eren Carles Riba, Manent i Foix. Riba va donar una conferència sobre l'últim segle de literatura catalana. La presència dels tres poetes catalans a Segòvia, ha donat ocasió a comentaris públics sobre la necessitat d'acostament entre els intel.lectuals espanyols i els catalans. Un d'aquest comentaris, de Dionisio Ridruejo, s'ha publicat en Revista, *de Barcelona, al número del 17-VII-52. Diu, entre altres coses: "Que la lengua catalana tenga abierto libérrimamente el camino de la creación para enriquecimiento de lo común español. Así podría formularse una conclusión no expresada, pero si sentida en Segovia (allí donde tuvo su corona Isabel, la unificadora). Pero tras este deseo de justicia queda planteado otro problema. El castellano no es sólo un idioma nacional: trascendió a un mundo entero a donde, no lo castellano, sino lo español plenario se proyecta, se sigue cada día proyectando. ¿Cuáles son los deberes del hombre catalán, del hombre de espíritu para con ese mundo? ¿No estará entre sus deberes el de una intervención directa y no mediata?... el bilinguismo activo de Maragall sigue pareciéndome a mí —con su generosa inclinación al diálogo— la respuesta más adecuada a las preguntas que han antecedido." Aquestes frases no necessiten comentari. Llibertat per a la creació —per a fer literatura només— i bilingüisme. Això demana un espanyol d'avui, després d'un gran esforç per simpatitzar amb Catalunya. Això només. Tanmateix, si ho demana és perquè no existeix, ni la llibertat mínima, ni el bilingüisme dels millors. Com a senyal, ja té açò la seua importància.*

L'actitud ideològica de Ridruejo és inacceptable, és clar. Tanmateix, té un valor simptomàtic, i és que àdhuc un home de la seua filiació política, si pensa tranquilament ha d'arribar a una posició de simpatia envers Catalunya. Tot açò recorda les coses de l'altra dictadura, en què el senyor Giménez Caballero organitzava exposicions del llibre català a Madrid, àpats, viatges de germanor, etc. Ara mateix, l'Ateneu de Madrid (entitat semioficial, per no dir oficial del tot), va a muntar una setmana catalana, amb concerts, conferències d'intel.lectuals catalans i la representació d' 'El giravolt de maig", de Carner-Toldrà. Però els intel.lectuals espanyols que flirtejaren amb Catalunya durant la Dictadura no passaren del platonisme liberal; no tenien consciència clara de les pretensions catalanes. A Ridruejo cal reconèixer-li que les ha compreses, en particular les referents als drets de la llengua (l'escola, per exemple). La resta (els semiintel.lectuals de l'Ateneu, els poetes de Segòvia, etc.), que ignora la cultura catalana, se la mira amb la curiositat amb què la gent es mirava Les Hurdes o qualsevol altre fenomen de revista sensacionalista.

*

El mes de setembre darrer es va representar a Sueca La bona nova a Maria *de Paul Claudel, adaptada al valencià per Joan Fuster al aire lliure, en una placeta de la vila, sobre un cadafalc de dos estatges i amb un decorat sintètic. Li van posar il.lustracions musicals de Bach, Haendel i cançons populars catalanes. El públic no mostrà cap estranyesa davant el llenguatge literari emprat pels actors. Tots els* mercachifles *que tant del mal han fet al nostre teatre i a la puresa de la llengua haurien hagut d'estar aquella nit a Sueca. El poble és menys idiota del que ells creuen. Li han donat sempre plebeisme, com si no fos capaç de res més... No sé si és cert que el* madrileñismo *és conseqüencia del* género chico, *però la corrupció lingüística i el descrèdit del valencià es deuen en una dosi apreciable al tracte que donen a la llengua els autors teatrals valencians.*

València, octubre 1952.

Vicen: PERIS

Mobles CATALONIA
AV. INSURGENTES 368
MEXICO, D. F.

Jabones Finos S.A.

FÀBRICA DE SABONS PER A TOCADOR, PER A RENTAR I INDUSTRIALS

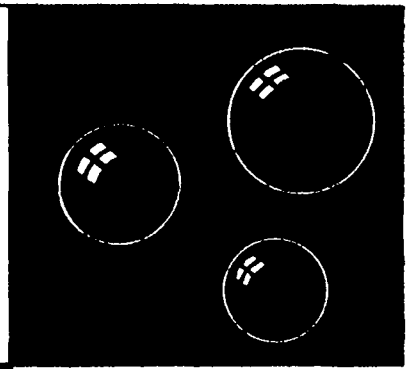

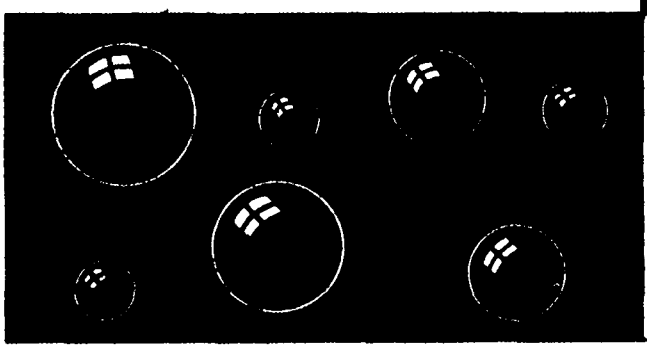

WATTEAU, 77

TELS. 24-71-30 / 32-18-56

MIXCOAC, D.F.

MD

Creacions de punt. Models exclusius per a senyora, nen i home.

De venda als principals magatzems del país.

FABRICAT PER

MANUFACTURAS MAS DEOP, S. A.

Anillo Circunvalación 40, Tel.: 21-19-29

MEXICO, D. F.

SABO *Arrow*

PERFUMAT AMB LAVANDA NATURAL

SABO *Lady Astor*

PER A TOCADOR DELICAT

LLETRES

RETORN A LA VALL, *novel.la per Maria Dolors Orriols. Barcelona,* 1950.

Una noia, Adelin, i una vall pirenenca. Adelin o la innocència vital en estat pur i salvatge, i una vall que, per imposició simbòlica, viu com la imatge de l'ànima de la protagonista. Per això, per a Adelin, tornar a la vall és tornar a ella mateixa, a la seva essencialitat. Hi ha una correlació contínua entre l'element humà que tendeix sap al somni i les vehemències de la sang i una naturalesa que desliga les seves forces cicliques com un destí que ha d'acomplir-se a través dels seus múltiples simulacres. No es tracta d'un retorn rousseaunià a la naturalesa sense auntèntiques incrustacions profundes, ni d'un líric impuls cap a un panteisme sense sortida (el que inspirà, per exemple, a un poeta la famosa frase: "Déu va fer el camp i els homes han fet les ciutats"), sinó en definitiva, del retorn a l'íntima llibertat de l'ésser que ha comprès que viure vol dir realitzar-se en plenitud. En Adelin, l'experiència confirma el somni, i el somni és una expressió del transcendental misteri de la vida. Quan aquest sincronisme no existeix, quan hi ha ruptura entre el món interior i les falses formes de la vida externa, el conflicte esclata en rebel.lió dramàtica i aguda consciència de fracàs.

Malgrat que tota l'acció es desenrotlla a la vall, estem ben lluny del ruralisme tradicional en els abusos del qual un romanticisme de la violència es rabeja en l'acció brutal gratuïta, en un espectacle primari i monstruós on les figures humanes perden el seu perfil individual dintre d'un excés de fatalitat. L'única influència d'aquest esperit dramàtico-rural, que culmina, a vegades magistralment, en Víctor Català, i que ja sentim espectacularment exhaust en Pous i Pagès (*La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*), rastreja, en *Retorn a la Vall*, en a figura de Maina, la noieta esquerpa i rara que mor fulminada per un llamp. En *Retorn a la Vall*, el paisatge, la gent i les coses són expressats amb una gran i diàfana senzillesa. La paraula es cenyeix a allò que expressa com l'escorça volta el tronc d'un arbre. La poesia es desprèn del propi tema objectivat radiosament.

La vall i ella, la noia, Adelin. Dos móns complets. La vall: cel i arbres, pedres i aigua, herba i núvols, hivern i primavera, ocells i bèsties, flors, vent i pluja... Adelin: anhel d'una superior captura del món, fam d'experiències totals, soledat plena de veus, sang gerda que crida l'amor, tendresa, meravellaments inexplicables, giravolt i sanglot... I és Adelin qui parla sempre, en primera persona, al llarg de l'obra. I és a través d'ella que coneixem els altres personatges que apareixen a la novel.la. Realment, els altres personatges (Alfred, Georges, la tia Lota, Rosa, Henry, Frida, etc.) només *aparèixen*, són una mena de tons inevitable perquè la figura d'Adelin es destaqui lluminosament a primer terme, retallada contra les muntanyes de la seva vall. Tota la vitalitat de l'obra és centrada, o millor, absorbida, per la figura d'Adelin, amb perjudici de les altres, que desfilen més com esquemes literaris que parlen i es mouen, que no pas com individualitats aïllades per la força creadora de la novel.lista. I la mateixa cosa ens sembla vàlida aplicada a altres ambients que no són la vall: París, Londres, Roma, etc., només existeixen enumerativament, no ens imposen la seva realitat.

Curiosament, la inevitable acció de la novel.la ens importa poc. Sabem, des del primer moment, que el matrimoni d'Adelin serà un fracàs, que s'adonarà que pertany a Alfred, que fugirà sola per tal de retornar a la vall. Tot allò que podríem anomenar la mecànica de l'argument necessari, ens resulta sovint sense sorpresa. L'única sorpresa que se'ns adhereix des de la primera pàgina i no ens deixa en tot el llibre, és Adelin: bategant prop de la pedra, viva dintre el vent...

B.

CIUTAT I FIGURES poemes per Manuel Duran, Edicions Lletres, México, 1952.

En aquestes pàgines de Manuel Duran hom assisteix al naixement d'un nou poeta. Tots els que el coneixem íntimament sabiem que una remor poètica vibrava en el seu esperit. Aquest llibre —el primer que publica— és una revelació.

La poesia de Manuel Duran és essencial perquè brolla de la intel.ligència: Pot parlar-se d'un pur intel.lectual poeta?, podrien demanar alguns. Jo crec que l' intel.lecte, quan és pur, assoleix els graus de més alta penetració. "Entre els arbres vibrants — la brisa va obrint secretes galeries." La intel.ligència no és més que la purificació última dels sentits. I encara que no es tracta de definir, potser aquestes paraules són les que més escauen a la poesia de Duran: poesia purificadora del món sensible.

El sentit intel.ligent —intel.ligència amb sentit— de Manuel Duran, té dos aspectes que es complementen i que fan part de la seva

persona viva: la claredat i la fina ironia.

Deixem parlar la claredat cúbica d' *En tancar la porta*:

Fugissera i freda lògica
de la paret, repetint-se
quatre vegades. L'espai,
com un peix sorprés,
s'agita feblement
i agonitza en un recó,
vençut.
Ara està flotant,
indecís encara en sa nova forma,
vibrant a l'eco
de la porta definitivament
tancada.
Queden dempeus
l'home i la dona,
nus ja
sota una mirada implacable,
quatre vegades repetida:
esveltes sements
de la gran fruita quadrada.

Deixem parlar la discreta ironia d'*Els Savis*:

Las barbetes blanques onegen al vent
com discretes banderes. Passegen la mirada,
aquesta mirada innocent, i terrible de peix (mort,
pels carrers de la ciutat,
per llurs vells llibres,
per les estàtues de marbre immòbils barbetes (blanques,
i la deixen suspensa en l'espai,
on plouen, invisibles, les idees pures.

"La superfície eficaç del cristall' els "fanals florits", la ciutat "espai domesticat i manejable", l'home "figura": imatges que penetren i fiblen el sentit: aquesta és l' obra que ens ofereix Manuel Duran. En l'àmbit de claror d'aquesta poesia:

Des de l'alta finestra l'espai es vessa
en fulgor i brises.

Ramon XIRAU

UNA ANTOLOGIA DE LA LIRICA NORDAMERICANA *per Agustí Bartra, Edicions Lletres. Mèxic,* 1952.

Les "circumstàncies que obstaculitzen el lliure curs de la nostra cultura, han fet que aquest llibre no conegui encara la difusió que es mereix. Al nostre concepte, és un dels més importants que han aparegut a l'exili, per l' aportació que representa, pels valors que conté i per l'elevació del to crític amb el qual se'ns revela Agustí Bartra. Aquesta és una de les sorpreses -i no pas la menys interessant- que el llibre reserva als seus lectors. Amb un estil cenyit i precís i unes facultats de síntesi i una força de definició de primer ordre, l'antologista ens mostra el llegat espiritual d'un país que es complau a oferir-se al món presentant l'altra cara de la medalla. En aquest sentit, l'*Antologia* té tanta o més trascendència per als nordamericans que per a nosaltres: el murmuri i de vegades el crit d'aquestes veus ens acosta més al seu poble que qualsevol miracle industrial.

L'altra sorpresa, per a molts, consistirà a descobrir que hi ha una poesia (no pas, únicament, uns quants poetes) nordamericana, amb una evolució ràpida —que es desprèn aviat d'influències exteriors—, uns moments d'una innegable grandesa i un accent d'una peculiaritat indiscutible.

A partir del mateix títol, l'autor ens dóna la pauta de l'honestedat i la ponderació amb què s'enfronta a la seva obra. En el prefaci assenyala d'una manera expressa la seva posició: "Al començament he dit que tota antologia és provisional; ara afegiré: i perillosa. Potser hi manquen alguns poetes; potser amb alguns dels que hi consten hauria hagut d'ésser més avar o més pròdig. Sobre això em consola una cosa: pensar que cada lector, com jo mateix ja des d'ara, farà la seva antologia d'aquesta antologia". Agustí Bartra s'anticipa amb aquests mots a les objeccions que puguin fer-li: aquesta és la seva tria i la visió que vol donar d'un fenomen d'una universalitat entranyable. Per a ell, el llibre representa la realització d'un pressentiment sostingut durant anys per una voluntat prodigiosa i empès per un destí, o empenyent un destí que, al costat d'altres meravelles amb les quals ha anat recreant la seva vida, li donaria l'oportunitat, com diu ell, de poder esmerçar-se "a la tasca abellidora en el propi país on aquella poesia havia estat escrita, i que la completaria en el lloc on avui escric aquests mots, ben a prop del Huntington nadiu de Whitman, a ran dels sorrals i cales del Long Island Sound".

Que aquest pressentiment del poeta trobés ressò en l'alt esperit de selecció de la "Fundació Guggenheim" és un altre prodigi que cal acollir amb una gran esperança. L'esmentada institució no tan sols va fer possible l'estada del poeta als EE.UU., sinó que ha procurat l'edició de l'*Antologia* i el seu coneixement en aquells medis on la seva eficàcia pot ésser mes extensa. Si en els estadis més elevats de la cultura hi ha, encara, un clima propici a aquests contactes i col.laboracions, podrem mantenir la confiança que ens sabria més greu de perdre.

Pere CALDERS

BESTIOLES, *per E. Soler Godes.— Edicions Lletres Valencianes. València.*

L'autor remarca sota el títol les paraules *Ni Epigrames —Ni Faules*. Efectivament, en el seu treball no hi ha sàtira ni les bèsties van disfressades amb vestimenta i personalitat humanes. Les bestioles que Soler Godes ens presenta es reflecteixen en l' espill nítid dels seus versos amb la naturalitat pròpia dels actes que les animen. Temperament cent per cent observatiu, l'autor no pot substraure's a la vida que el rodeja i escriu amb bellesa i vers senzill els moviments que caracteritzen la personalitat pròpia, els actes animics de les bestioles que mancant, diuen, d'intelligència, tenen un quelcom que molt sembla a psíquic.

Curt se m'ha fet el temps en llegir amb plaer: *La Sangrantanya, El Parotet, El Camell, El Cavall, La Furga, La Raboseta, El Bou, La Gavina, La Puç Put, El Conill, El Gall, El Teixidor, El Caragol, El Figuero, La Gallina, La Rateta, La Puça, L'Os, La Papallona, Les Formiques, El Gos, La Coloma, La Zebra, El peixec.*

La sabor que m'ha deixat a la boca és d'un dolç que no embafa i espere que l'amic Soler Godes cerque i atrape en l'ampli camp de les bestioles totes aquelles que primer li vinguen a mà i les pose en un nou quadre que siga extensió del que acaba de donar a llum. Mètrica variada i rima clàssica quarneixen la bellesa poètica de l'obra i, segons l'autor, es llegeixen sense mals de cap. Aço m'ho diu Soler Godes fent honor a la seua acostumada modèstia, però no crega ell que no ens fa molt de bé al cervell llegir pensaments als quals no calen anelgèsics per a neutralitzar-los... Encara que fan meditar els dos darrers versos de *La Zebra*: "Tan bonica i presonera... ¡l'home també és una fera!" perquè ella, la Zebra,

Sembla un cavallet mudat
que portés vestit ratllat.

Es la bèstia africana
més bonica i més galana.

Sola al bosc, entre les feres,
fugi de tigre i panteres.

I quan l'home l'agafat,
al circ té jaç i teulat.

En el parc, entre unes reixes,
el seu renill són les queixes.

Està tota la xicalla
Comptant-li ratlla per ratlla.

I acaba girant el cap
quan veu criada i soldat.

A estones es sent lleugera
i fa un trot sens polseguera.

Però recorda ¡aquell prat!
i es queda *cap cot*, parat.

L'herba, l'aiguall, el perill...
¡que faran la mare i fill!

I així, lluny de la Pàtria,
¡tan sola i sens companyia!

La Zebra veu passar anys
¡i el Parc tot ple de paranys!

. . . . . .

Tan bonica i presonera,
¡L'home també és una fera!

SOLERNOU, S. A.

AV. FERROCARRIL 100
(Col. Moctezuma)
Tels.: 13-34-28 — 13-46-84 — 18-28-02
APARTAT POSTAL 713
MEXIC 9, D. F.

OLIS VEGETALS
PER A LA INDUSTRIA
AIGUARRAS — COLOFONIA
RESINES SINTETIQUES

SUCURSAL GUADALAJARA

ANTONIO BRAVO 49 — TEL. MEX. 35-52 — GUADALAJARA, JAL.

Després de llegir a Soler Godes he quaitat pel *PINESTRO* que En Francesc Pujol obrí a la capçalera de *Bestioles* i des del qual estem d'acord en que... "Ja vindrà temps en qué la personalitat del nostre amic serà degudament estudiada perquè, com a la papallona que ens evoca, grans esdeveniments l'esperen."

Serafí SALORT

ALA ENCESA, per *Jaume Bru i Vidal. —València*, 1950. *Col.lecció L'Espiga. Editorial Torre.*

Jaume Bru i Vidal aporta una bona poesia a la plèiade d'escriptors valencians que, en els darrers anys, han fet ressorgir amb sentit artístic i universal la nostra lírica al país Valencià. *Ala encesa* n'és una prova manifesta. Escriptor sensible, espiritual i sobretot idealista, els seus poemes són un cant vehement, gairebé un crit d'angoixa, en defensa dels valors morals perennes que la vida actual ha arreconat i sembla talment que vulgui àdhuc enterrar. La paraula de Bru i Vidal, incisiva, virilment planyivola, greu, anatemitza sovint: al tres vegades, expressa el fàstic que li causa el trist espectacle del món d'avui.

"Amiga, adéu les meues mans (ineptes,
brutes de món, les meus mans (impures
no poden ofrenar-te la corona de pètals purs; les roses no (perfumen",

diu en un dels poemes, i en un altre exclama:

"Si plore hui, Senyor, si plore (encara,
és perquè em dol i perquè al (cor se'm clava
aqueixa fera que anomenen ho- (me".

En versos clars i ben construïts, no exemps d'influències, amb domini del mot i de la frase, sempre amb amarguesa, Jaume Bru i Vidal ofereix un missatge de dignitat i expressa l' anhel —i també esperança— que l'home torni a guiar-se per aquells valors que són la seva essència. Poesia ambiciosa, l'obra de Bru i Vidal té una vàlua real i, encara, ofereix moltes posibilitats.

J. ROURE-TORENT

ALTRA VEU, per *Maria Beneyto.— València*, 1952. *Col.lecció L'Espiga, Editorial Torre.*

La poetessa Maria Beneyto, amant del vers lliure, té una manifesta prepensió per l'originalitat, i si bé la seva obra és força reeixida en molts instants, en d'altres apareix encara indecisa i fins i tot confusa. El seu afany d'aixecar-se ben alta, fa que a estones li falli l' airè, si bé sovint la davallada cessa de cop i esdevé de sobte una bella volada. *Altra veu* és un llibre ple d' empenta i d'ambició, profund, que ens revela les virtuts i les vacil.laciones de l'autora. El que interessa per damunt de tot en un escriptor jove, però, és la possibilitat, i Maria Beneyto la manifiesta en tot moment; diversos dels poemes que formen el llibre posseeixen una excel.lent emoció lírica i un pensament segur que són bona garantia del que ens pot donar aquesta poetessa.

J. R.—T.

HOME-ENDINS, *novel.la de Joan Oller i Rabassa. Edició d'Homenatge, Barcelona*

No crec que mai calgui un pretext per a homenatjar un escriptor, quan aquest realment es mereix, pels seus mèrits personals i literaris, aquest homenatge. En el cas de Joan Oller i Rabassa, el pretext hauria pogut ser múltiple: els setanta anys robustos i fecunds de l'autor de *Quan Mataven pels carrers*; les seves noces d' or —celebrades ja fa dies— amb la novel.la, i àdhuc la repetida cursa d'obstacles que ha hagut de superar la novel.la editada abans de poder aconseguir un públic, que per força ha hagut de ser reduït —i, com diuen les gasetilles, i em penso que en aquest cas és veritat— ben selecte.

Diguem, de passada, que la forma que ha revestit l'homenatge és una feliç pensada dels que l'han organitzat. Perquè, per a un novel.lista infatigable com és el fill del fundador gloriós de la nostra novel.la, no hi ha millor homenatge que donar a la impremta, per tal de fer-la conèixer d'un públic per al qual ha estat escrita, una de les obres que té inèdites. Hauria estat preferible, és clar, que l'edició no fos tan reduïda, i que no s'hagués limitat a *Home endins*, sinó que hagués abastat les altres novel.les que té igualment inèdites l'autor de *La bar-*

ESENCIAS Y MATERIAS PRIMAS, S. A.

ISABEL LA CATOLICA, 10

Cable: ESYMAPRISA

TELS.: 36-61-51 — 12-75-94

MEXICO, D. F.

ca d'Isis. Mantenir en un erm calaix de casa un manuscrit és un autèntic suplici per a un home que pretén dir alguna cosa als seus consemblants. Quan aquest home té talent i autoritat per a dir, no una, sinó moltes coses, i totes interessants, el suplici individual esdevé una pèrdua per a la societat. Em temo que les lletres catalanes no estan, ara per ara, tan sobreres de novel.listes per a poder permetre's el luxe de mantenir en la inedició un dels més fecunds i ben dotats, entre els vivents. Però el cas és començar, i potser d'aquesta publicació en vingui una altra, i de mica en mica podrem conèixer l'obra novel.lesca d'aquests anys de silenci i treball de Joan Oller i Rabassa. I, quant a la limitació del tiratge, té un remei fàcil, i és que cada un dels dos-cents subscriptors faci llegir el seu exemplar a deu emics. Si aquest manlleu de llibres bons, sempre perillós, és desaconsellable quan una edició és posada a la venda, en aquest cas seria, tant com un acte abnegat de part dels bibliòfils de cor, una acció patriòtica per als amics de les nostres lletres.

I ara passem a aquest *Home endins*, escrit l'any 1946, segons declara l' autor, i que ve, en l'ordre de publicació, després de *Amb el bec i les dents*, datat l' any 1936. La primera cosa que us sobta d' aquest llibre, molt nou en l' estil narratiu de Joan Oller i Rabassa, és la seva construcció. Es un llibre sense protagonista, diríeu, sinó que us adoneu que, al capdavall, en té un, que és aquell gairebé innominat narrador, que de tant en tant cedeix la paraula als altres — amb quina fidelitat de transcripció, però, no podria pas certificar-se— i que al final de la novel.la us diuen que ha mort d'una malaltia que ell s'esforça sempre a considerar poca cosa. Es potser també la novel.la d'una *penya* de cinc amics, o coneguts, si heu de creure el narrador, que s'obstina a demostrar-vos que mai no sabeu ben bé tot el que són, pensen i obren la gent que teniu al costat. De manera que, si heu de traçar-vos una silueta aproximada de cada un d'aquells cinc companys de *Penya* us haureu de valdre de les històries que cada un d'ells conta d'una tercera persona desconeguda: el cas de la Mariona del Mas de Sus, amb l'incest sense gaire malícia i la dalerosa lluita per a mantenir-se en la masoveria; el cas de la Filo, flor de ciutat salvada de la corrupció que la volta només per una secreta vocació artística; l'idil.li de M. Eugène amb Lucienne, la noia entrevista en la història grotesca d'aquell redactor de diari, inflat per un viatge en diligència; àdhuc unes ambicions focals... I en cada una d'aquestes històries sembla que hi hagi un intent de demostració, per part del narrador respectiu, d'alguna idea secreta que el turmenta. Demostració, però, plena de reticències: sempre us manca algun element essencial de judici. I és que, com diu repetides vegades el narrador principal de la novel.la, mai no sabem, ni podem saber, la veritat total de ningú. Van aixecant-se telons, un darrera l'altre, però les perspectives sempre són falsejades per aquell nou fons, pintat com els altres damunt de la realitat interior. Adhuc la subtil malícia del novel.lista d' esmenar la plana al suposat protagonista, un cop aquest difunt, i de canviar-li el títol del llibre, d'*Entre telons* pel que duu en realitat, ajuda a crear aquesta sensació de misteri, de secret que donen cada un dels personatges presentats en *Home endins*. Qué és, en realitat, Terrasser? I la seva dona? ¿Quina mena de relacions els uneixen amb aquella Filo i què hi ha de veritat autèntica en la pretesa autobiografia de la dansarina? ¿Quins sentiments inclinen la filla del pintor envers l'amic del seu pare? I el director del diari, aquell senyor Portic, amb la creu del fill perdulari, ¿quin concepte té del món, què pensa del seus companys? I el metge ¿és un hipòcrita o un observador sagaç? I aquell advocat, el "Guilleta" ¿és un usurer, un traficant de coses tèrboles, una víctima de tares inconfessables? Tot són telons pintats que haurien d'anar-se esbotzant un a un, per arribar ben bé home endins... I el novel.lista, amb una bonhomia més aviat pessimista, sembla indicar-nos que aquesta recerca apassionada de la veritat, que és una de les poques coses que valen en les relacions entre els humans, està condemnada al fracàs o a la decepció més completa.

Home endins és, doncs, allò que els francesos en diuen *"un roman à tiroirs"*. Cada calaix que obriu us duu una sorpresa, una historia o una anècdota. La varietat dels ambients descrits, els subtils canvis d'estil o de to en cada narració —sempre dintre d'un to familiar, de conversa, que s'ajusta al caràcter i a les circumstàncies dels narradors— fan que el llibre sigui de molt bon llegir: s'empassa com a bresques. Però després que l'heu recorregut, us resten els interrogants. I és aquest, a ben segur, el seu mèrit més insigne.

La novel.la duu un prefaci elogiós i just de to de Rossend Llates. Em temo però, que s'hagi equivocat en atribuir a Dumas fill el personatge de M. Homais, esdevingut típic a les pàgines de "Madame Bovary" com a representant de la suficiència burgesa tan odiada per Flaubert. Això i un parell d' y que s'han escapat al corrector de proves són les úniques tares que hom podria trobar, filant prim, al llibre recent de Joan Oller i Rabassa. No n'hi pertoca, doncs, cap blasme que pugui entelar el bon record que deixa *Home endins* i les ganes de fer-lo llegir i, quan ens el tornin, de rellegir-lo.

Rafael TASIS

*En una sala del Bar Trianon, d'Alcoi, Joan Vall Jordà i Josep Iborra han fet una lectura del llibre de poesia *Grumet a soles* i de les proses *3 contes*, de què respectivament són autors. *L'Editorial Barcino, de Barcelona, ha inclòs en la seva "Biblioteca Folklòrica" un llibre de Carles Salvador titulat *Les festes de Benassal*. *Pel setembre, a l'aire lliure, a la Placeta Fonda de Sueca, s'ha representat *La bona nova a Maria* de Paul Claudel, en una adaptació de Joan Fuster. El muntatge i la direcció de l'obra anaren a càrrec del poeta Francesc de Paula Burguera. Hi intervingueren els actors del "Teatre de cambra" i els cors de "L'Esplai", d'aquella ciutat valenciana.

*L' obertura de curs de la Secció de Literatura de "Lo Rat Penat", de València, s'ha celebrat amb un discurs del músic i escriptor Eduard López Chavarri.

*La Institució Alfons el Magnànim, de la Diputació Provincial de València, ha publicat darrerament uns quants llibres, entre els quals figuren: *Estudios filosóficos y teológicos*, del P. Colomer; *El fang i l'esperit*, de Carles Salvador; *Manual de Prehistoria*, de Domènec Fletxer; *Cantos y danzas del santísimo Corpus Christi*, de Comes (músic valencià del segle XVI); i el tercer quadern de música folklòrica, de la sèrie que dirigeix el mestre Manuel Palau.

*El professor R. A. Casàs ha donat a la Universitat de Kentucky una conferència sobre "La poesia moderna catalana".

*L'editorial Aymà, de Barcelona, porta editades unes quantes obres d'art català: *Barcelona vista per Dionís Baixeras*, 50 dibuixos precedits d'un estudi d'Agustí Duran i Sanpere; *Barcelona tal com és*, amb il·lustracions de Valentí Castanys; il·luminades a mà; *L'humor a la Barcelona del noucent*, 55 il·lustracions inèdites de Xavier Nogués, triades per Miquel Llor. I entre la col·lecció de bells llibres d'Història i de llegenda, porta publicats darrerament *L'abat Oliva, bisbe de Vic, i la seva època*, de Ramon d'Abadal i Vinyals; *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, de Jordi Rubió i Balaguer; *El Toisó d'Or a Barcelona*, de J. Ainaud de Lasarte; *Ells fills de Jaume II*, de J. E. Martínez Ferrando; i *Frederic de Sicília*, de Rafael Olivar. * Mossèn Carles Cardó, exiliat a Suissa, ha publicat a Barcelona un llibre que porta per títol *El Càntic Nou*. * La biografia de Mossèn Cinto, escrita per Josep Miracle amb el títol *Verdaguer: amb la Lira i el Calze* ha merescut comentaris elogiosos d'una colla de gent, a més de l'opinió del Jurat del "Premi Jacint Verdaguer", constituït por Carles Riba, Jordi Rubió, Pere Bohigas i Josep Ma. Lòpez-Picó. Heus aci uns quant exemples dels comentaris suscitats: "Considero que la biografia de Verdaguer escrita per Miracle, ultra la bellesa literària que la fa de lectura obsessionant, és tan rica de dades i de sentit que haurà de ser considerada com obra bàsica pels historiadors de la vida i de la producció verdaguerianes." (Leandre Cervera); "Ni biografia en el sentit tradicional, ni assaig de valoració literària, el llibre sobre Verdaguer és un intent de penetrar en les misterioses zones d'un gran esperit creador, en la veritat profunda d'un home." (Marià Manent); "La tasca pacient de crítica i anàlisi a què s'ha lliurat Josep Miracle en el seu llibre sobre la joventut de Verdaguer destrueix moltes llegendes i ens presenta una figura històrica del gran poeta força diferent dels clixés hagiogràfics." (Rafael Tasis); "Jo voldria que aquesta obra de Josep Miracle fos llegida amb l'aplaudiment i l'atenció que es mereix." (Salvador Espriu); "Una contribució integral a l'estudi de la psicologia literària i de la personalitat humana d'aquest nostre gran poeta, i de la confluència que troben, en el curs de la seva vida, el líric i el sacerdot." (Octavi Saltor); "La figura humana de mossèn Cinto en surt engrandida. Problemes i enigmes hi són plantejats amb tota claredat i sovint resolts amb dialèctica implacable. Es un gran llibre." (Tomàs Garcés). *Els poetes de la comarca de Vic s'han reunit en una amistosa taula rodona. La poètica assemblea tingué lloc a Tona, a la llar estiuenca d'un prosista: Tomàs Roig i Llop. Estiueren presents Josep Clarà Roca, de Roda de Ter; Joan Castells, de Torelló; Miquel Bosch Jover, d'Hostalets de Balenyà i d'altres. El pla de Barcelona era representat per Miquel Arimany, poeta i editor.

*Acaba d'aparèixer el número 11 de la Col·lecció L'espiga que edita, a València, l'Editorial Torre. Es tracta del segon volum de *Camins d'argent*, d'Emili Beüt.

* Als Jocs Florals de Sueca, celebrats el 19 d'octubre, han estat premiats: amb la Flor Natural, Rafael Villar; amb la Viola d'or, Josep Albi, i amb l'Englantina d'or, Enric Duran i Tortajada. Hi obtingué també un altre premi de poesia Joan Valls Jordà, d'Alcoi. *Xavier Casp ha publicat un llibre de contes titulat *Proses en carn*, que, amb Laertes, d'Agustí Bartra, ha obtingut el premi Concepció Rabell als Jocs Florals de Tolosa de llenguadoc. *Pròximament aparèixeran els primers volums de la col·lecció de Monografies Bages que es publicaran a Mèxic sota la direcció de F. Farreres i Duran.

ARTS PLÀSTIQUES

L'Exposició de Bartolí

Després d'una absència d'aprop de tres anys, durant els quals ha viatjat pels Estats Units i Europa, Bartolí ha tornat a Mèxic i ens ha donat a conèixer les seves darreres obres, que ha exposat a la Galeria Prisse, Londres, 163. Bartolí ha tornat com ens era conegut, amb una senzillesa quasi infantil o una vivacitat personalissima. Amb les seves obres Bartolí demostra, una vegada més, la seva intel.ligència creadora. Els dibuixos són d'una subtilesa sintetitzada i a la vegada d'una força dramàtica emotiva i arravatadora; però mai no s'hi menysprea l' harmonia de la composició, reflexe d'un esperit inquiet però conscient de les formes plàstiques. Les pintures —assaigs, com diu Bartolí— són una sèrie de simfonies de color no gens corrents. Cada tema és tractat d'una manera distinta i davant de cadascun hem quedat sorpresos. Realment Bartolí no necessita recórrer a les estridències per a produir una obra viril i intensament expressiva.

Es admirable com Bartolí ha sabut aprofitar el seu viatge a Europa. N'ha tornat saturat d'una sensibilitat pictòrica que encara no ens havia revelat. A la senzillesa quasi infantil i a la vivacitat personalissima del Bartolí que ens era conegut, s'afegeix ara una riquesa de color delicadissima, cenyida al tema tractat.

El Bartolí d'avui rebutja els anacronismes i cerca nous horitzons, que resol i plasma amb caràcter definitiu; escèptic, transporta a les seves teles el missatge del jo intim amb una fermesa que els fa expressar allò que el pintor vol que l'espectador senti: aquesta sensació estranya posseïda d'èxtasi que produeix la bellesa.

J. M. G. B.

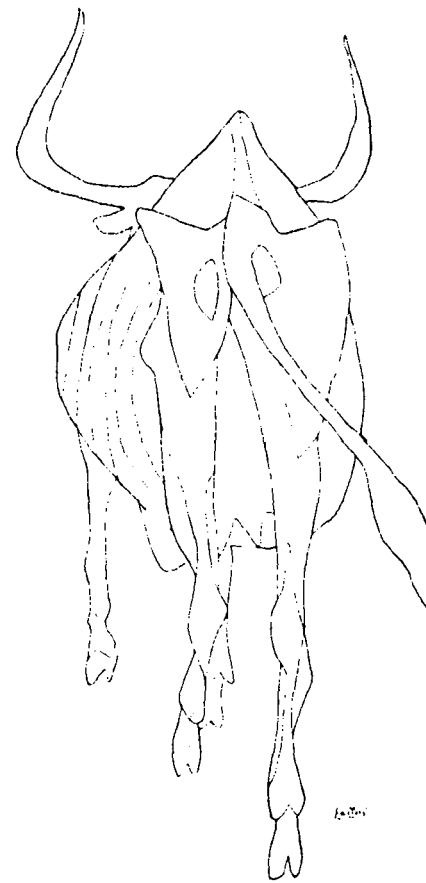

Un triomf de J. Giménez Botey

L'Institut d'Arts Contemporànies de Londres va convocar un concurs entre tots els escultors del món per erigir un monument al Presoner Polític Desconegut. L' Institut va rebre més de dues mil cinc-centes sol.licituds de cinquanta-quatre països. Degut a aquest èxit i davant de les dificultats que suposava, l'Institut va decidir que cada país fes una selecció dels treballs que presentessin els seus artistes i que enviés a Londres només els treballs escollits, en un percentage establert entre els presentats.

A Mèxic fou delegat l'Instituto Nacional de Bellas Artes *per a seleccionar les obres que havien de ser enviades a Londres. Entre les vintiuna que es van presentar, l'INBA ha escollit la del nostre amic i col.laborador J. M. Giménez Botey, l'única que representarà Mèxic a Londres, on figurarà, a l'Exposició Internacional, amb les seleccionades per representar els altres països. Totes les obres exposades a Londres seran després exposades a diverses capitals europees, sota els auspicis de l'ONU.*

L'obra de Giménez Botey ha inspirat a Manuel Andújar al comentari que reproduïm a continuació.

L'obra d'art és moviment i quietud, procés orgànàic i gest últim, història intima i circumstància exterior. Neix d'un afany entranyable, sublima tensions anímiques i, a la fi, aconsegueix un lloc propi, es desprèn del seu origen. Com un murmuri o una estela d'emocions, es suma al corrent infinit de l'existència, forma part de l'àmbit callat, bressol i font del deliqui, en qué restaurem la malmesa facultat espiritual. Ens impulsa a dir amb Fray Luis de León:

"¿No veis el silencio que tienen agora
todas las cosas?"

Parlem —subratllar-ho no resulta del tot inútil— de l'obra d'art, de la creació del singular.

Passarà el temps, aquest temps nostre hipotecat, que esquinça i desnaturalitza, i el "projecte de monument al presoner polític desconegut", fins ara el reeiximent màxim de Josep Maria Giménez Botey, accentuarà el seu valor, transcendent per intrinsec. Ja serà un grapat més de cendres el propòsit moridor que ha engendrat el concurs, la decisió del jurat constatarà en el vast cementiri de les sentències i s'haurà extingit, per a sempre més, el fum de la pena i de la glòria.

Aleshores —imprevisible cronologia de l'atzar— la magra silueta que ha esculpit Giménez Botey i els elements, ja no anatòmics sinó expressius, que la composen salmejaran la seva veritat nua i permanent. A l'esquerra, les estries vives de les costelles esqueixant la carn martiritzada amb tocs de pinzell i de cisell; les mans, patèticament incrustades al cel immediat, humà, a guisa de ganxos, cruixint com sarments, superiors a les presons de ferro industrial que les van imposar; rels i coloms, negres fibres tendinoses, tebi plomissol d'esperances i records. Després, l'arc lleu i afeixugat de les cames i els cabells aixecats en flama violenta, i la forta impressió del rostre suscitaran un sentiment de pietat ardent, una vibració d'orgull.

Malgrat les persecucions encevades i científiques, l' home segueix essent-ho si el concepte de la seva dignitat no s'esquerda i crema en el mateix fulgor divi.

Però per tal que un missatge d'aquesta mena s'afermi, cal infondre a la idea la seva exacta arquitectura estètica. Es problema de ritme i de gràcia, de fervor. "Un error en la modulació —pontifica Kierkegaard— causa efectes tan pertorbadors com un error en el desenrotllament del pensament".

Una veu catalana de la nostra querra, des de Mèxic i en la seva dimensió, junyida als trasbalsos de l'época, ha sabut salvar aquests esculls i amb gest serè, de senyoriu clàssic, pauta i xifra *escultòricament* un aspecte revelador de la crisis contemporània, anella de la cadena secular que potser condueixi, a través de mil desventures, a la porta, només a la porta, del "paradis perdut".

Els que vam assistir, induïts per una cordial inquietud amistosa, a la gestació de l'obra, apreciem d'una manera vibrant la magnitud dels obstacles que Giménez Botey aconseguí superar. Se li plantejava un tema de substància dramàtica, contraposat als seus motius plàstics predilectes: el rostre d'una nena india, la línia d'efebus de *Cántic*, l' estilització perillosa d'un violinista nu o el vol eròtic d'una cabellera en desordre; incidentalment, el joc de circ avial. Per tal de resoldre el seu dilema, va reduir al límit estricte el dolor físic, va empeltar la fe de l'home en el poder actiu i comunicatiu de la llibertat.

Més temptacions, gairebé canòniques, eren el procediment cartelístic de propaganda ideològica, la pedestre hipèrbole de la realitat, l'eixorc pecat de gesticulació i la rigidesa fúnebre que determinen. El dimoni s'escudava també en els expedients elusius de l'abstracte i en les degeneracions del símbol; minuciós i fred, paorosament convencional o propici a espurneigs

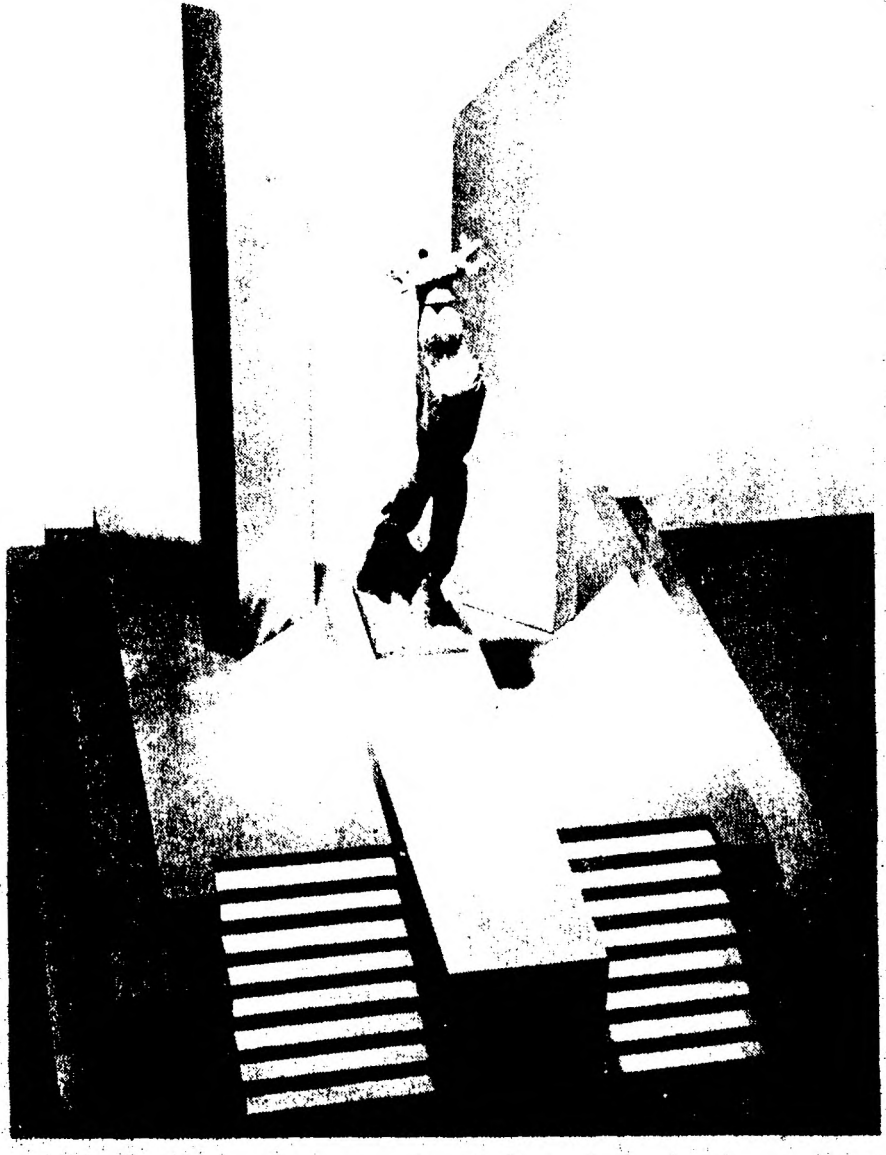

JOSEP M. GIMENEZ BOTEY
MEXIC. 1952

MAQUETA
MONUMENT AL PRESONER POLITIC DESCONEGUT

cerebrals sense sentit, estranys al poble, en la seriosa acepció religiosa del nom, que és nom de l'home.

Giménez Botey va escollir, com punt de partida, el mite de Prometeus, i el va desenrotllar amb el seu estil, ajustant-se al signe perdurable de la greu aventura en que som en el col.lectiu i l'individual, víctimes i protagonistes.

I ara, somiem, ànima.

Aquesta maqueta de Giménez Botey al "presoner politic desconegut" —tan actual i tan present!— ha estat traduïda en monument, que ocupa un lloc estratègic de la gran ciutat, en el perimetre dels edificis i dels pulcres jardins municipals.

S'aturen a contemplar-lo —mirades de curiositat, parpelleig de costum, reflexió fugitiva o anhel indecís— les futures parelles d'enamorats, els vells prudents i escèptics, els nens probablement cruels i càndids de l'esdevenidor, els poetes de diversos llinatges, les mullers corsecades i els buròcrates infeliços. Les inevitables figures del retaule li donen voltes.

Ell, mentrestant, esperant-los, aixeca les seves mans lligades als quatre punts cardinals. Són brasa d'esperança quan el sol esquitxa de llum tendra l'horitzó, foc lent en la corba del migdia, tremolor misteriosa al capvespre, lluentor màgica i obscura en la foscor de la nit.

Les mans que van estimar i van sofrir, que coneixen el llarg captiveri i la breu victòria, les mans de l'home que cobegen la llibertat.

Aquestes mans terrenals i sagrades, ombra de l'esperit, abastareu la redempció i l'amor?

Manuel ANDUJAR

CASA del ARTE

●

LA CASA ON L'ARTISTA TROBA TOT EL QUE NECESSITA.

—

ELS MARCS DE MES ORIGINALITAT.

—

TEL 18.36-20

Av. Independencia 101-C
MEXICO, D. F.

*La revista *Visión*, del 14 novembre, publica un reportatge del seu corresponsal a Barcelona, Jaime Zardoyar, referent al "gran pintor catalán" Joan Miró. Diu el corresponsal que Joan Miró viu actualment en un esplèndid aïllament, alternant la seva vida entre el seu mas de Montroig i la seva llar barcelonina. L'estudi del pintor es troba en plena Barcelona vella, a la mateixa casa del Passatge del Crèdit on nasqué el 20 d'abril del 1893. Fill d'un rellotger tarragoní i d' una mallorquina, filla d'un ebenista, hagué de lluitar en la seva infantesa i joventut contra l'oposició familiar per a portar endavant les seves inclinaciones artístiques. Miró —diu el corresponsal— conrea un art optimista, a desgrat de l'aparent contradicció entre el seu ritme de vida i el seu art. I és que, com aclareix el pintor, "en les realitzacions de les meves idees artístiques he pres com a punt de partida les civilitzacions més antiques. Des d'allí salto al futur sense aturar-me al present, perquè el considero anecdòtic i passatger; el present és transitori" Picasso, segons Miró, es un gran artista, l'obra del qual restarà precindint de l'anècdota. "En canvi Dalí es una absoluta nul.litat en tots els sentits artístics. No en restarà ni l'anecdota". *A la VI Exposició biennal de Ciudad Trujillo, oberta el 19 d'agost a la *Galeria Nacional de Bellas* Artes d'aquella ciutat, hi havia obres de Josep Gausachs, pintor, i Antoni Prat Ventós, escultor. Aquest obtingué, amb la seva obra *Antillana*, el segon premi d'escultura. (El primer, en realitat, perquè oficialment el primer es declarà desert.) Manuel Valldeperes formava part del jurat. Josep Gausachs va presentar les seves obres fora de concurs. *A l'Orfeó Català de Mèxic, Marcel.lí Porta va obrir el 5 de desembre una exposició de les seves pintures, que comentarem en el número pròxim de PONT BLAU.

De l'actual descobriment arqueologic de Palenque

El mes de Juliol d'aquest any, els diaris de Mèxic ens interessaren amb la primera notícia. S'havia descobert una cambra, a l'interior d'una piràmide. Una escala la comunicava amb el temple que està al cim de la piràmide.

El mes de Novembre vinqué la nota important. Es tractava d'una cambra mortuòria. Es descobrí el sarcòfag i el seu contingut. Ara es busca la cambra de les ofrenes i res no tindrà d'estrany que d'aquí uns mesos, ens donguin la notícia del descobriment. Opino que no és necessari esperar aquest fet, per a informar la nostra gent, perquè l'extraodinari ja s'ha produït, i el que falta suposo que serà d'importància secundària.

Palenque és el nom que els conqueridors espanyols donaren a les runes del que fou al seu temps, la capital del nou imperi maia. La selva ha cobert i destruït molt de l'obra de l'home i l'actual espai descobert i estudiat és potser la vintena part del que fou. Pluges torrencials no més permeten als arqueólegs, tres mesos de treball a l'any. Un dels monuments coneguts és la piràmide que sustenta al cim un temple, les parets del qual a l'interior, están cobertes per geroglifics maies, la traducció dels quals és desconeguda fins ara. No obstant això, se l'anomenà "Temple de les Lleis". Després, amb millor criteri, es canvià per "Temple de les Inscripcions".

I aquí, a la piràmide del "Temple de les Inscripcions", que data del segle VII d. C., l'arqueòleg mexicà, Alberto Ruz, cercava proves d'una anterior cultura olmeca. Era l'any 1949. Una de les lloses que forma el paviment del temple, tenía uns forats que semblaven fets per a ficar-hi els dits. Estaven situats en el quatre angles i es podia suposar que eren per a mourela. Ordenà alçar-la.

I aixi s'inicià una descoberta important.

Al treure les primeres runes, aparegué l'ultim graó d'una escala, obstruïda amb grans pedres, llot i morter de calç. Vint i un graons es netejaren aquell any i vint i tres graons l'any 1950, i s'arribà a un descans. Altres tretze graons l'any 1951. El 1952 arribaren a la cambra, després de netejar un tram de passadis, cobert del pis al sostre amb calç viva. Després de més de 1.300 anys, la calç cremà les mans dels peons que hi treballaven. La baixada total de l'escala es d'uns 24 metres.

Al final del passadis una caixa de pedra contenia restes humans pertanyents a sis persones, una d'elles del sexe femení. I el passadis aparentment no portava enlloc. Al final es trobava una paret de pedra, sense rastre de porta. Quan començaven a desesperar l'eina de ferro d'un dels peons s'enfonsà en una juntura de les lloses.

Es feu una obertura prou gran per a passar-hi la mà i una làmpara elèctrica que poqués illuminar l'interior, i l'arqueòleg contempla l'apa-

Cap d'estuc trobat sota l'altar

rença irreal d'una cambra. L'ambient propici de fantasia i emociò, la presència de fines columnes d'estalactites i estalagmites que les filtracions havien produït a l' anterior i sobre les parets, reflexos produïts per coses semblants a joies que estaven sobre una gran llosa de pedra esculpida. Relleus a les parets, tot irreal pel moviment de clars i foscos ocasionats per la progecció de la làmpara elèctrica, féu que les primeres exclamaciones, augmentessin l'espectació dels ajudants que al darrera d'ell, esperaven. "¡Es una cambra grandiosa!...".

Reprès febrilment el treball es moqué la gran pedra del fons, que era en realitat el que feia de porta de la cambra i es trobessin els esmentats forats que serviren per a moure-la. Sis graons, també descendents, els portaren a l'interior. Descalços, començaren a examinar, mesurar, fotografiar, dibuixar i inventariar. La cambra, rectangular, té sis metres de llarga per quatre metres d' amplada. L'alçada és de set metres i está coberta amb volta maia, igual que l'escala i passadis. Les parets estan ornamentades amb baixos relleus en estuc, del més bell de l'art maia. al centre, una mena de taula, aquantada per sis potes, de uns 4 ms. de llarg, 2.20 ms. d'ample i 1 m. d'alçada, aproximadament, coberta per una llosa, també bellament esculpida, i que provisionalment fou designada amb el nom d'"altar". Si bé no sabem el significat dels jeroglifics es coneix la lectura de les dates i aquestes indiquen que allò és de l'any 603 de la nostra era. Al damunt de l'"altar" es trobaven unes peces de jade, finament treballat i sota d'ell dos caps de figura humana modelats en estuc.

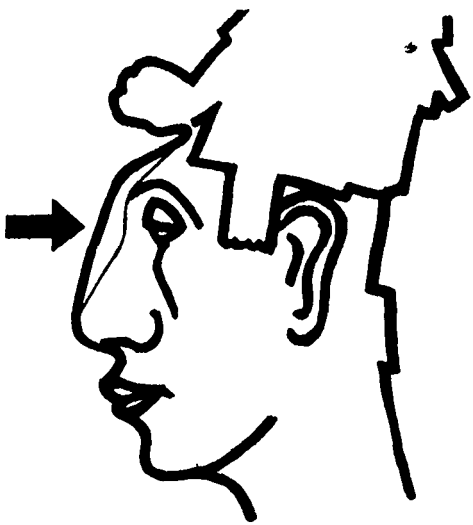

Aquesta troballa aclareix el misteri del perfil maia

Cap d'estuc trobat sota l'altar

Seguiren hores de treball. Una perforacio feta pel costat de l'"altar", assenyalà una cavitat al seu interior. Novament la febre del que es pressentia agità els arqueòlegs. S'aixecà la llosa i resultà ésser una tapa. A sota aparegué una superficie llisa, de pedra, brunyida, amb els esmentats forats que serviren per a colocarla. Era la segona tapa del sarcòfag. Treta, aparegué el que hom esperava. Buidat a la roca, el taüt, pròpiament dit, d'una sola peça, pintat de roig i proporcionat al tamany del que conté, ofereix, després de centenars d'anys, la presència dels restes d'un home de 45 a 50 anys, ricament habillat.

Els ossos, que es desfan al mès petit contacte, foren endurits amb un cert liquid polvoritzat per a permetre el treball. El seu tipus no es precisament maia. Les primeres dades son de 1.75 ms. d'alçada, estret de malucs i ample d'espatlles. Recolzat damunt l'esquena i els braços estesos als costats. Els peus encaixant en una forma semblant a la cua d'un peix, d'un dels extrems del taüt. Les dents, menys dos molars, complerts, i sense els treballs i deformacions que acostumaven els senyors maies. Els lligams que unien certes joies s'havien trencat i les peces estaven disperses. Tenia orelleres. Una diadema de peces de jade i discos amb una gran perla en forma de pera, de quasi 4 centímetres de llarg. Excepte aquesta perla, tota la resta és

de jade. Jade de variats matisos i finalment treballat. Es un material durissim, i tenia la màima genarquia, doncs segons l'estat actual dels estudis corresponentes, l' or no era conegut en aquell temps entre els maies. Un ornament naso-frontal que es el primer que es troba i explica el clàssic perfil maia. Una màscara amb uns ulls vivissims. Un "bezote", que es portava en el llavi inferior, consistent en una placa rectangular i una flor al centre. A la boca, una peça esfèrica, que se suposa era el tribut que el mort pagava al tigre que guardaba el cel. Si no era aixi el tigre el devorava.

Un collar de diversos enfillalls de peces circulars i en forma de flors i fruit. Una "capelina", de peces tubulars que anava de les espatlles a mig pit i a mitja esquena. Braçalets de diversos enfilalls que cobrien l'avantbraç. Un anell a cascun dels deu dits. Quatre llisos amb perforacions. Cinc en forma de carbaça, i un, a l' index de la mà dreta, amb una cara tallada.

Dibuix d'un detall del baix-relleu de la cambra mortuòria

Prop de la mà dreta tenia un dau d'uns quatre cms. i prop de la mà esquerra una petita esfera. Restes d'una roba vermella el cobrien des de la cintura fins a la meitat de les cuixes. Una doble banda feia com a cinturó i recolzada en un fermall, queia fins a la meitat de les cames.

Fins aqui el que s'ha descobert. Sembla que està pròxima a descobrir-se la cambra de les ofrenes o tresor.

Molta fantasia, curiositat i preguntes s'han suscitat. Seria desitjable mès prudència. Però si que es poden fer unes consideracions:

1.—La piràmide amb el temple, com a tomba.

Aquesta es la mès important de totes. Quan es varen explorar les primeres piràmides d'Amèrica, es buscaren tombes interiors. No es trobaren. S'acceptà que dites piràmides eren exclusiavament basaments, per a sustentar o enlairar el temple. I amb aquesta seguretat es formularen una sèrie de teories que, de moment, la troballa de Palenque, ha deixat en suspens. Ara es tornarà a una recerca mès acurada.

2.—El pont naso-frontal.

Aquesta troballa aclareix el misteri del perfil tipicament maia. Es pertinent assenyalar que els grecs i els maies, encara que diferents, són els qui han tractat d'anular en el perfil, la depressió naso-frontal.

3.—El sarcòfag entre dins la cultura olmeca.

L'arqueòleg Alfons Caso, descobridor de la famosa tomba Nº 7 de Monte Albán a Oaxaca, fa anys, exposà la teoria que molt del mèrit que usdefruitaven els maies, pertany als olmeques. L'Institut Nacional d'Antropologia i Història de Mèxic, sembla que ha recollit prous elements per a recolzar la teoria i acceptar-la com a bona.

Fins aqui el que puc dir d'aquest important descobriment. Prego que sigui llegit amb les reserves lógiques, fins que una publicació oficial precisi exactament els fets.

Joan GIMENEZ GIMENEZ

Mèxic, D. F. desembre de 1952.

DIVERSES

*En l' aniversari de l'execució de Lluís Companys, al cementiri de Perpinyà es van dipositar moltes corones al peu del monument que s'hi va aixecar a la seva memòria. Van pronunciar discursos Garcia Castellet, Brufau, Joan Lairet, Joan Domènech i Serra Moret. * A la Roca d'en Maial, prop de Martorell, s'ha descobert un monument megalitic, que es creu que és un sepulcre i que data de l'Edat del Bronze. *A Tabesca, lloc dels Pirineus per on se suposa que van passar les tropes d'Hanibal, s'ha trobat una llança de ferro pur, d'un trenta centimetres de llargada, amb la punta trencada, que per la seva forma es creu que és de les usades durant la dominació romana. *El primer de novembre va morir a Mèxic Felip Barjau, vell lluitador sindical que vivia ací exiliat. *A Barcelona s'ha celebrat el VIII Congrés de Pediatria de la Facultat de Medicina. Hi van assistir més de 2,000 pediatres i puericultors europeus i americans. *S'ha inaugurat un servei de trolebusos entre Tarragona i Reus, que funciona de les set del matí a les dues de la matinada, amb vehicles que fan el recorregut només en tretze minuts. * Miquel Batllori, director de l'Arxiu Històric de la Companya de Jesús, de Roma, ha inaugurat el curs del Conferentia Club de València amb una dissertació sobre el tema: "Petita història dels grans Borges", utilitzant una gran quantitat de material inèdit provinent dels arxius secrets del Vaticà, especialment la correspondència privada d'aquells personatges valencians. Miquel Batllori prepara una antologia d'aquesta correspondència per a la col.lecció Els Nostres Clàssics. *S'ha commemorat el centenari del guitarrista valencià Francesc Tàrrega durant els dies 20, 21 i 22 de novembre, a València, Castelló, Vila-real i Barcelona. S'han donat concerts i conferències, amb intervenció dels senyors Fortea i Pujol, deixebles del mestre homenatjat; l'Orquesta Municipal de València, dirigida pel doctor Heinz Hunger; el periodista i musicògraf López Chavarri, i l'alcalde de València, Rull Villar. *La Casa de València a Madrid ha inaugurat un curset de llengua valenciana per als seus associats. *S'han posat a la venda els primers discos gravats a Londres per l'Orquestra Municipal de València sota la direcció de Josep Iturbi. Es tracta de la *Marxa burlesca*, de Manuel Palau, i de l'*Homenaje a la Tempranica*, de Joaquim Rodrigo, els dos més destacats compositors valencians de l'actualitat. *A la Sala Gaveau, de Paris, Leopold Querol ha donat en un concert l'audició integra d'*Iberia*, d'Albéniz. *A Ripoll la guàrdia civil va detenir uns joves de la CNT que feien propaganda per boicotejar els tres cinemes de la localitat als quals el seu únic propietari havia posat uns preus d'entrada exorbitants. La indignació pel mal tracte donat als joves sindicalites va fer que al diumenge següent tota la població s'abstingués d'anar al cinema. *Es calcula que la collita tarongera d'enguany a València i Catalunya serà de 1.400,000 tones, de les quals se n'exportaran aproximadament un milió. *Segons dades oficials publicades recentement, la collita d'arròs d'aqust any en el territori de l'estat espanyol és de 325,000 tones, quasi en la seva totalitat corresponent a València i Catalunya. Se n'exportaran 125,000. *A l'ambaixada franquista a Roma es va oferir un banquet al cardenal Tedeschini, en record de la seva estada a Barcelona amb motiu del Congrés Eucaristic. El cardenal hi va pronunciar unes frases de regraciament i va acabar amb el crit de "Visca Catalunya!" *El doctor Josep Trueta ha estat als Estats Units, on ha donat dues importants conferències sobre osteopatia, que han estat molt comentades i discutides. *The New York Times* dedica tota una columna, fet insòlit, a una de les conferències. *A Mèxic la Casa de València ha donat ua representació de *Pare vostè la burra, amic*, de Felip Melià, davant un nombrós públic de valencians i catalans.

Aprofitant las vacances de fi d'any, el jove artista Lluís Garcia Renart, fill del nostre amic Josep Garcia Borràs, donà un concert de violoncel a la residència dels seus pares en aquesta capital. Amb gran sentiment i maestria, interpretà *Adagio* i *Suite en sol major, per a violoncel sol*, de J. S. Bach; *Cant sense paraules*, de Mendelssohn; *Dorische Stücke*, Paul Müller i *Sonata en fa major*, de Tessarino. Va ésser acompanyat al piano per la seva tia, la senyora Angelina Renart. Fora programa interpretà magistralment *El cant dels ocells*, cançó popular catalana, acompanyat al piano per la seva germana Marta. El

"ESTEL"

FABRICA DE ROBA INTERIOR PER SENYORA

Tel. 39-04-92

República Argentina 76-B. México, D. F.

jove artista fa els seus estudis a Berna, Suïssa, amb el Mtre. Rudolf von Tobel, un dels deixebles predilectes del Mtre. Pau Casals, el qual amb el seu mestratge sequeix d'aprop els progressos del jove artista. La selecta i distingida concurrència que assisti al concert, entre la qual hi havia els Mtres. Carlos Chávez, Baltasar Samper, Jesús Bal i Gay; el critic d'art Ceferino Palencia i altres professors de renom, va sortir gratament impressionada de la tècnica emprada pel jove cellista en un instrument de tan difícil domini. Atesa la disciplina a la qual es sotmet de bon grat i els progressos realitzats, fan presagiar un brillant esdeveniador a aquest jove artista català.

* El doctor J. Solanes Vilaprenyó, radicat actualment a Venezuela, ha publicat la ponència que presentà en el darrer Congrés de Salud Mental celebrat a Mèxic i en el qual assisti en representació d'aquell país. S'hi estudia "L'estructura espai-temporal del món dels emigrats".

Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó

El Cinquè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó s'ha celebrat a Saragossa, durant la primera quinzena d'octubre.

La convocatòria establia que els estudis adreçats a aquella important reunió havien de versar sobre el rei Ferran el católic i el seu naixement. El Congrés, a l'hora de constituir-se, havia reunit setze ponències i cent vint-i-cinc comunicacions.

L'escola historiogràfica catalana intervingué en aquell Congrés "d'una manera brillant i precisa", notablement secundada pels erudits dels Països que la casa comtal de Barcelona reuní en un dels primers exemples europeus de confederació lliure i pactada, digne encara de meditació.

Hi assistiren il.lustres historiadors de Nàpols i Sicilia, així com de França, Portugal, Anglaterra, Alemanya, Bèlgica, Holanda, Estats Units d'Amèrica i països llatinoamericans.

En un número proper PONT BLAU informarà àmpliament sobre els principals temes que hi foren tractats.

PONT BLAU. Literatura. Arts. Informació. Revista Mensual. Any I, números 3-4. 15 de desembre del 1952. Director: *Vicenç Riera Llorca;* secretari de redacció: *J. Soler Vidal;* director artístic: *J. M. Giménez Botey;* administrador: *Ramon Fabregat.* Direcció i administració: Avenida Pirineos, 89, México (13), D. F. Apartado Postal 7324, México 1, D. F.

EDICIONS CATALANES DE MEXIC

AUTORS ASSOCIATS

Porta publicats els següents volums:

Sèrie Documents:

1) MACIA. LA SEVA ACTUACIÓ A L'ESTRANGER 224 pàgines amb gravats $10.00
Recopilació i notes de Ramon Fabregat

Sèrie Literatura:

1) Abelard Tona i Nadalmai: QUATRE CONTES A MUNTANYA 104 pàg. 5.00

Té en premsa:

J. Soler-Vidal: PERE FAGES, DESCOBRIDOR, CRONISTA I GOVERNADOR DE CALIFORNIA

De pròxima publicació:

Agustí Bartra: ODISSEU. Gravats de J. Giménez Botey

MONOGRAFIES BAGES

En preparació:

COMPENDI DE LA DOCTRINA CATALANISTA	per E. Prat de la Riba
LA LLENGUA CATALANA,	per A. Tona Nadalmai
LA POESIA CATALANA, FINS A LA RENAIXENCA	per Joan Fuster
LA CORONA D'ARAGÓ	per Vicenç Riera Llorca

Seguiran: *Geografía dels Països de Llengua Catalana, Població dels Països de Llengua Catalana. La renaixença econòmica de Catalunya. La renaixença literària dels Països de Llengua Catalana, Gramàtica catalana.*

Agustí Bartra: UNA ANTOLOGIA DE LA LIRICA NORDAMERICANA

Mèxic, 1952. Edicions "Lletres", 318 pàgines $18.00

La primera i més extensa aportació al català de la moderna lírica nordamericana

---

J. Carrera Pujal

HISTORIA POLITICA Y ECONOMICA DE CATALUÑA

4 vls. relligats, 2,238 pàgines i gravats $240.00

Subscripció: Semestre $ 12.00
Aquest número $ 4.00